



ЛННБ України ім.В.Стефаника



00938134 (S)

2012

ОРЕСТ АВДИКОВИЧ.

О.К.



**ОЙ У РІДНОМУ
КРАЮ ТА НА ДИ-
КОМУ ПОЛІ.....**

B. 752

ОРЕСТ АВДИКОВИЧ.

ОЙ У РІДНОМУ КРАЮ
ТА НА ДИКОМУ ПОЛІ

МІСТЕРИЯ НА РІЗДВО 1914.
ЛАДОМ ОПОВІДАННЯ.



В ПЕРЕМИШЛІ.
КОШТОМ ТОВАР. „НАРОДНИЙ БАЗАР“ В ПЕРЕМИШЛІ.
З ПЕЧАТНІ ГР. КАТ. КАПУТУЛИ 1918.

37.

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ И- 35005

ВІД ВИДАВЦІВ.

Серед невідрадних обставин виходить отся містерія. Автор, добре звісний нашій суспільности з оповідань, з яких найбільша збірка: „Моя популярність“, і з наукових розвідок, зобразив в ній страдання українського народа в початках сучасної світової заверухи. Актуальність містерії домагалась того, щоби її розповсюдити поміж ширшою суспільностию зараз по написаню. Та на превеликий жаль товаришів так високо ціненого і поважаного Автора попав він в тяжку і довгу недугу, і видане містерії відволіклось.

На щасте і втіху Родини, товаришів і прихильників приходить Автор містерії поволи до здоровля. Рукопись опинилась в товаристві ім. Петра Могили в Перемишлі, котрого поважаний Автор був довголітнім головою.

Виділ товариства Петра Могили рішив звеличити радісну хвилю, в котрій Автор містерії почав приходити до здоровля, виданем єї друком.

До товариства у спілку приступив Народний Базар.

Правда, серед теперішньої дорожні паперу і друку кошти накладу великі і тяжко числити на зиск, поки не покриють ся кошти видавництва. Певного зиску можна сподівати ся доперва по розпродажи цілого накладу. Половину того зиску, коли який буде, призначили видавці на добродійні ціли.

В надії, що наша суспільність, а передовсім молодіж, котра так високо цінить вельми поважаного Автора, постараєсь, що твір, який появляе ся якраз в пору, бо порушае найновіші біжучі справи, розійде ся в короткім часі.

Славним Гуцульським Сотням.

Ваші розкішно задумані велитні - гори. Пориті, поголені, покалічені. Понівечена довічня краса під ударами злющої сили, що наважила на їхнє життє.

Прокопаними ровами, неначе з під землі, вибігає здавлений голос тривоги, розсипаєть ся громом по лісі і несе комусь смерть. Іноді прохопить ся туди буйний вихор від поля і дико завие в проломах. Забіжить на зелені верхи і потрясе гордими чубами осиротілих смерік, а вони здрігнуть ся і здивують ся, задивившись з далека, ніби високі хрести, на густо посіяні гробовища.

Глибоким яром розмежені два рівнобіжні хребти, а в ярі вєть ся ріка крутим руслом. На одній горі обкопали ся Білі, на другій Червоні. Що ночі чорний демон заглади виходить з темної палати і сїє смерть. На досвітках лунають далеко по лісі голосні привіти з окопів, блистять огні, грохотять і лускають пушки, лопають скоростріли.

В підземнім льоху, по ровах, як кертиці по норах, мерзнуть пропащі люди і в почуттю неосудного божевілля ждуть грізного приказу. В догідну хвилю підходять хитро одні других і знечевя нападають, щоби пійти пробоем. Після сього Червоні та Білі деколи міняють ся за місця на сховки для себе і переносять своє добро на інше пасмо гір, щоби відтам підготовити поле для нової різні. Білі плетуть закрівавлені вінці на смерть Червоним, а Червоні скрегочуть зубами під лад стогону Білих. Одні другим у слід несамовито закленуть навздогін, привитають крісами з далека — з близка багнетами поглядять, а потім... з німими сльозами і благаннем в очах, тихі та сонні як малі діти; в безсиллі падуть біля себе всуміш, як розцвиле зілле в одному покосі з травою. Як дикий звір, ходить лісами страшний рев болю і горя, а кров спливає струйками з верхів у нещасну долину. Зелені смереки поточені кулями слухають у болючій задумі проклонів божевілля. На підкладі заєдно скаламученого і загніваного неба навіть їхня черства зелень наглядно показує початок заглади: насильно зломані гилі, як відтяті руки, вивернене корінне, обдерту кору, надскалені чи й зовсім розколені пні. Біле поле подіравлене набоями, столочене копитами, зваяне посокою та болотом. Неначе хтось поорав цвинтар засипаний снігом — старий, задуманий, тихий — поорав та поломив хрести, пови-

вертав старі гробики і нових гробів насіяв нато-
місць, а святу землю скрізь пописав кровю... на
спомин страшної та кривавої зими у наших... рос-
кішно задуманих та болючо понівечених горах.

Від сих гір полями ген-ген аж на доли роз-
кинуло ся довгим загоном хрестів грізне стра-
хитте війни — широка та сумна долина смерти.
А по долині, немов останки попелища, розсіли ся
дрібними гуртками українські села.

В переляканім та заповітренім селі вросла
по вікна в землю напіврозвалена, неначе недого-
ріла, хатина. Ворог мов би то обминув її — така
виглядала нещасна та нужденна, Перестрашені діти
сплять неспокійним сном. Їм сниться ся батько, що
копає собі яму на сховок, так як копає, було,
гробар ями на кладовищі. Найменша дитина по-
чинає де далі забувати свого батька, бо то вже
пять місяців, як він пішов... копати собі яму на
полі. За те привиджуєть ся їй бородатий Москаль,
що часом бере на вила череватого Мадяра. Були
в селі одні і другі та навтямили ся людям на цілі
десятиліття, бо... одні грабили, а другі вішали.
Тому вони й привиджують ся дітям у баламутних
снах. Картина у дикій комбінації сниться ся ма-
ленькій вже третю ніч і третій день і тому стара
лікарка, Явдоха, що з учора на нині — в одну
з тих проклятих та божевільних ночей — прихо-

дила почувати в напівзапалу хатину, орікла зовсім напевно про смерть дитини.

— Ви, кумо, робіть що хочете, а я вам кажу, що... воно жити не буде.

В сю хмарну ніч померло в селі троє дїтий. Заки нещасні пішли на другий світ, розпогодили ся у них скривлені та виголоднілі личка і пригас дикий огонь в очах. Так говорив про смерть дїтий той, кого ще збирала охота заходити до сусїди, або щонебудь побесїдувати з людьми.

По хмарній ночі настав заспаний день; голодний та ослизлий, непевний та хисткий як сповзана дорога. На всіх людей у селі, на жінки, на старців і на діти, найшла така важка змора та гнітуча нудьга, що кожда хвилина життя значила ся довгою мукою, а натомлена душа здрігала ся то у бутному зухвальстві то у безпомічному покаянні — озиваючи ся раз хулою і проклоном, то знов сльозами і тихими молитвами. Людям, що крізь маленькі шибки несміливо дивили ся в гору, на високе небо, здавало ся, що в далекій кітловині небесних лябіринтів збираєть ся зловіща тривога і нависає над нещасними хатами, як градова хмара, щоб опісля тим тяжшим камінем упасти на людські голови.

У такий час мав прийти на бідну землю дорогий Гість з небесної країни.

Зараз з полудня він прикликав до себе Ангеліка і казав йому ладити ся в далеку дорогу. Ангелік знаючи, що до нього належить, прикликав погонича та оба разом, сповняючи як слід свою службу, почали лаштувати усяке знадібе. Витягнули з возовеньки годящі санчата, вистелили їх пірем з білих голубів і прикрили достойне місце шовковою скатертю; за сідало поклали мішок з гостинцями, привязавши його до побічниць мотузком зі срібного паутиння; потім витерли для Ангеліка трохи засниділий дзвіночок і привязали серце до крисів, щоби не задзвонило по дорозі, а до батіжка присилили нову заплітку з червоним кутасиком. Опісля Ангелік вичистив святому Дідусеви патерицю і хрест, зачесав бороду і розпогодив нахмарені брови. Старець сів у санчата, а через плече перевісив шовковий боклажок з найкращими гостинцями з неба: райськими горішками, чудесним зіллям та небесними листами.

Дві білі мєви потягли санчата стрілою в низ. На межі піднебесного світа і країни хмар погонич відпряг мєви від дишлика і завів їх на нічліг у порожню світличку весняної палати, де після холодної ночі стелить ся на сон срібний іней і біла роса. З над хмар видко було, як у долині смерти заходило сонце, хоча люди на землі тогож дня зовсім не бачили його.

Тоді як на землі мало смеркати, почав па-

дати сніг. І падав скрізь, густий та біленький, в селі і в лісі і на полях. Викотився підбілений місяць і просвітлював кожду грудку і кожду пластинку снігу. У такий час хто не сидить у себе дома, того блуд чіпаєть ся в дорозі: блідий місяць обманить господаря на його власнім подвір'ю — сніг замете стежку до його хати, засипле й очи, щоби хати не бачили. Так падав і падав, аж земля ходором ходила. Падав на сумирну хату в забутім селі і на зболіле, покервавлене та поранене боєвище — на білу стежку крізь поле, на покалічені дерева в лісі і на круту річку в ярі. Падав так густо і буйно, аж вечірний світ забілів ся довкола, аж Білим і Червоним запорошив очи, присипав у душі грубою верствою забуття недавні спомини божевілля. В кінці білі пластини посипали ся ще раз густими роями, неначе хмара прірвала ся потопою білого цвіту, аж світ закурив ся довкола горами сипкої заметілі, а тоді... мягкими шляхами, на легоньких санчатах, ніби по збочі гори вистеленої пухом, святий Дідусь та Ангелик приїхали на землю. ...Сніг почав надставати. Хмари протовпили ся понад землею у далекі безвісти і синє небо почало засївати ся ластівочками ясної ночі... Заходить вечір..., а далі вже й зовсім заневидніло ся... Сутінь лягає на доли і... ніч лине від поля на села. По дорогах намело курганці снігу, а на вигоні коло високого хреста — велику гору. Попри той

хрест, що неначе завершує могилу на кінці дороги, перейшли білі Гості та почали протоптувати стежку в село.

Від зоряного неба сходила на землю тиха та ясна погода.

— — — — —

З крайної, чистенько вибіленої, хати виходить якось дивно та чепурно зодягнений молодець, розглядаєть ся боязко довкола та хоче сідати на коня. Мати проважає його сльозами, а син говорить:

— Не плачте, мамо. Наше діло праве, тому і шабля гріху не лишає за собою. Не йдемо грабити чуже, а відбирати своє. Поможемо корчувати бурян на Дикому Полі — вонож не чив, а наше рідне споконвіку; воно й не дике, а тільки запустіле: засмітив його чужий сівач насіявши непригожого зерна — від того й поле заросло блекотою та кропивою. Ми йдемо сіяти добро — не йдемо неволити, а добувати волю братам!

— Ви йдете гинути, за покотом, всі враз! — перебиває мати крізь сльози.

Син намагаєть ся й дальше говорити спокійно: — Правда, мамо! Ріжно буває на війні. А хіба не однаково, де по кім тримбіта заграє, чи дзвони задзвонять, чи коник затужить? Як не відвоюємо Дикого Поля, тоді і вас, рідна мамо, на світі не стане, а нас однаково не треба буде. За теж, як відвоюємо, тоді, хоч би й самі погинули, одначе

нам усім добру долю добудемо й рідну хату придбаємо, та приберемо..., радість у ній посіємо, добром і працею звеселимо..., відкупимо ваше життя, щастя в хату нанесемо — настелимо, як шувару на Зелені свята, цілі гори щастєм вивершимо!

Мати слухала синову бесіду, ніби любу співанку, а тоді стала казати:

— Мого старого життя, синочку, нікому не жаль тай не треба, але твого, молодого та буйного — ой!... шкода тай дуже.

Але син відповів не посмівши поглянути матері просто в очи:

— Коби тільки добути, а там... хоч би і пропало наше життя, однаково ви самі будете жити і ваші молодші діти... в добрі і в пошані, на рідній долині та на рідному полі. У щасливій хаті нема, мамо, людям ні смерти, ні старости, ні знемоги.

Мати втирала сльозу та уважно дивила ся синові в очи і хоча трохи недобре розуміла його слова, а проте... душа у неї росла як буйний вітер на широких шляхах, бо виділа, що її син іде воювати на те, щоби свою матір зробити господинею на батьківщині та звеселити дні її життя на старости літ. Благословила сина на славне діло і заквітчала свяченим зіллям.

Ангелик запитав святого Старця:

— Хто се той молодець, що не боїть ся їхати тайком у ясну ніч ?

Дідусь показав жезлом наперед себе і відповів:

— Чиж не бачиш свяченої галузки у стрісі? Мати застромила ще з вечера, щоби синові нестрашно було їхати в ночі. Такому ніч не страшна і до сього часу ніхто не помітив його. Се молодий хлопець, що вірить у славу будуччину свого народа.

— Пійду і нагодую йому коня.

— Мати годувала його недавно з руки як дитину, а тепер не треба, бо готов заржати.

— Що доброго вдіємо сему молодцеві ?

— Поможім, щоби стало ся так, як він собі бажає. Люди поснули — вже не доглянуть його ні свої ні чужі і він саме буде радий з того... Задзвони, бо йому далека дорога і... шкода материних сліз, щоб дармо лили ся,

Ангелик подзвонив; кінь тупнув ногою; молодець упав матері до ніг. Здавила його як костистими кліщами і похитнула ся...

Сів на коня і поїхав білими стежками крізь поле. Мати позбирала сльози від порога і покидала синові у слід, щоб над його долею гомоніла з тиха в поході материна молитва. Сама перестала тужити і втерла сплakanі очі, а тоді й побачила, як у світі її душі розкинули ся нараз мов би скаменілі картини її вимріяного щастя. Сивий коник

побіг бистро по снігу, замітаючи складно сліди за собою, а широке поле вливало в душу козакови простору та волі.

Мати сиділа на лаві під вікном та дивила ся як причинна у ясну ніч.

Ангелик спитав:

— Яке добро вдіємо сій жінці?

А Дідусь відповів:

— Місяць заморозить у неї материне чуттє, покрив його інеєм, як закаменілий цвіт білої лелії. Коли син поверне, збудить її з камінного сну, тоді й розцвітуть ся повним цвітом усї дороги материної радості. До того часу мати лишить ся зі своїм щастєм, як квітка з колишньою красою і чудовим запахом; у неї скаменіє вся її радість: вона бачити буде перед собою сина, як сідає на білого коня; гладити буде синові буйні кучері, цілувати сміливі очи, у яких горить так багато ясної мети, і спрацьованими руками буде його квітчати свяченим зіллям. Лишім сю жінку з її щастєм, та най воно спровола закаменіє у ній, а самі... ходім дальше.

— А коли би син не вернув?

— Коли би не вернув, то... однаково не треба би їй будити ся зі сну: — тоді вона не прокинеть ся, а пропаде так, як пропала неодна мати, що привела на світ нещасні діти, і ніхто не буде оплакувати її.

Ангелик глянув ще раз поза себе... Жінка каменіла у своїй радості і росла зі своїм болем як ясна тїнь великої матери, зажуреної та пораненої споконвічною недолею своїх дїтий. Росла і яснїла, а журба і старість відбігали від неї.

Місяць підбив ся на чистїйше плесо неба і жива, але живцем закаменїла тишина виросла і зацарила на срібному полі. Від межі рідної долини та дикого поля розкинув ся безмежний простір білого моря. На нього падала ясна тїнь від крайної хати як промінь сонця на срібне поле, а великий сілюет жінки біля вікна неначе справді камінїв у ясній містерії тихої ночі. Вийшла і зажурена оперла ся о стїну, та з поза угла хати виглядала на далеку дорогу за слїдами від срібних підків, а її велика стать матери набрала такогож таємного чару, як закаменїла тишина ночі. Навіть Святі Гості почували, неначе би з тої хати мав ще хтось колись вийти такий великий, як тїнь на срібному просторі і такий величний, як таїнство сеї дивної ночі на білих полях рідного краю.

Гості пішли хата від хати... там, де маленькі дїти і де нещасні люди, а образ матери у вибіленій хатї край села падав велитенською стїною на білу дорогу. Як срібна світиль на снігу.

— — — — —
Зоряна ніч сторожить над убогою хатиною посеред села, як далека та нерозгадана вічність'

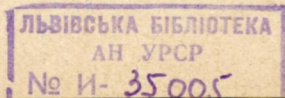
Від срібного голосу дзвіночка діти поснули. З натомлених грудиняť виходив облекшуючий стогін, а на устах починала зоріти гарна усмішка. Те маленьке, що про його стара лікарка орікла, що „воно жити не буде“, упріло як хлющ і ніжкою відкинуло грубу плахту з плечий. Рішало ся його життє: на білій стежці перед хатою причув ся йому срібний дзвоник. Воно примкнуло очка і почало спати добрим, спокійним та уздоровлюючим сном.

Засипляє і мати, зморена голодною журбою та безсонними ночами, але за хвилину знов неспокійно зриваєть ся зі сну. Якась змора товчить ся на умі з просоння, як велика муха по склі, і, як та погана хробашливка, довбає і червить кожду щілину свідомости і клює та видзвонює твердий заповіт: — — Або чи було колись ліпше? Ні — ніколи!... Український хлоп був і буде найбіднійший з усіх. Він буде кілька разів до року вимирати гуртово від усякої зарази; від зими до жнив буде їсти раз на день, а у великий піст і на переднівку раз на два дні. „В зимі роботи мало, то й їсти багато не треба, коли нема що їсти“. ...Хто знає ліпше, що то біда? — Він, він оден — найправеднійший страдалець — він цілий вік живе у злиднях. Він оден сходив свою заломану дорогу мозолистими стопами, змірив її померклими очима і знає, яка вона тверда та вибоїста та каміниста.

Тільки люди з широкого світа не хочуть знати, чому він сумний та мовчазний, чому так безнадійно роботящий. Одні покивають над ним головами і глибокоумно будуть казати: „Га!... Така його доля!“, а ще більші розуми махнуть над ним рукою і скажуть, що ліпшої долі він не заслужив собі. А він... буде калікувати на світі своєю жилавістю, невмирущий безпереривністю свого задоволеного єствовання..., заголоджений, збідований, зажурений та вимарнілий — байдужий до всего, що хтось казати ме про нього. Він каже про себе: „Живу на те, щоби не вмерти“. Тай годі! Його щастєм хіба нетямучість, а радістю — забутте та омана, а силою — чисельна розмножність і завяла вдача..., він так і буде жити по своєму — кому на користь, кому на вигоду, а собі на муку і на горе... Так воно й буде! Нетоплена хата буде й на дальше рости в собі тверде покоління нещасної нації — родина буде годувати собою щасливих вибранців, а сама буде й далі жити пісним борщем... „Коби панови пшеничку білу пожати, а ми собі щобудь — нам багато не треба. Позволив колоски збирати, буде на великдень біленька пасочка — —“.

Дзень, дзень! Протоптанною стежкою майнула якась тїнь. Хтось отворив сїнешні двері...

В заповітреній хаті перелетїв ангел здоровля і сили: благословив діточі головки, що замолоду



гартували ся в болю, посіяв у душі тверде зерно мужичої вдачі, прирік блаженну силу спрацьованим рукам... Передавнений присуд, що зловіщо перебіг, було, по хаті як недобре схований опир, зараз і призабув ся як легкий біль.

— Божечку небесний! Коби то не хорувати тай не окалічити, а решта — пусте, ...якось воно буде!

Зморена мати знов засипляє.. Якийсь прекрасний хлопчик з білими кучерями і довгими крилами заглядає в її лице очима чистими як небо після бурі; гладенькою ручкою бере її мозолисту руку і каже таким лагідним голосом, ніби співанка по росі стелить ся:

— Вибачайте, мамо, що ви були доси такі бідні та нещасні. Горювали ціле життє без про-світку від рана до пізної ночі, заєдно зажурені та заєдно безрадні, і приводили на світ сумне покоління, що заки дійшло до літ, вигибало від нужди, голоду і зарази, а як що не згнуло, то живе... таке саме нещасне як і ви або божеволіє там у ровах, проклинаючи годину, коли почало ся в материнім серці. Отсі проклони були до тепер єдиною запластою для вас, нещасна мамо, за біль, за журбу і за працю, але від тепер — —

І не доказав, тільки пахучою ручкою дйткнув ся сліз у її очах, так ніби чоло обтер зрошеною галузкою вишневого цвіту.

Прокинула ся. Сльози занадто запекли її та здавили віддих. Сплакала ся як мала дитина, бо хтось... дуже людяно пожалував її раз за ціле життя... Такий хлопчик як ангел. Такий був би тепер її найстарший син, коли би був жив. І такий сам був білявий з синіми очима... Отямила ся і почала нагадувати...

— Що говорив до мене той ангелик у сні? Казав, що від тепер буде ліпше? Чи сказав, що буде гірше?...

Не може пригадати. Підвела голову — надслухує. Муха ще раз задзвонила по склі:

„— — Ти будеш і на дальше найбіднійша з усіх і заєдно будеш читати кривду на табличках своєї долі, а твої діти будуть терпіти і гинути, як мухи у Спасівку... Не віриш? Пригадай собі: ...Кілько твоїх дітей пішло недавно на поталу, як бики у різницю, кілько дочок пропало від сорому!... Кілько синів ще тепер покалічіє на полі або погине у ровах, кілько їх потратить ся у божевільнім страху! Кілько батьків і синів повісили таки в селі, денебудь на гиляці при дорозі, а кілько ще повісять...! — —“

Зірвала ся і сіла на постелі. Хрестить ся, щоби примари почезли. Відганяє недобрий сон... Які діти? Адже у неї тільки отсих двоє здорових і те найменше — хоре. А четверо поховала маленькими.

— Щож він казав: „Будуть терпіти і гинути“!... Терпіти? — розумію: терпимо ми всі. Ми, старі, горюємо на те, щоби дітям красше було — на те чоловік і жив, щоби терпіти... Але ...калічити і тратити ся?... Пропадати? — Ні! — Божа воля... що має бути, те й буде! Жаль тих дітей, що марнують ся... однаково шкода, мої чи не мої... Але..., як то він казав: „при дорозі на гиляці“?! Ні, ні! Сон — сном! Божа воля!...

Пробує заспокоїти ся. Утирає холодний піт з чола, розглядаєть ся довкруги себе та спокійнійше розважає... На хаті ніби починає розвиднювати ся... Гостює убога праведність і ласка Божа... Опирі поховали ся по кутах — настирливі мухи не літають у зимі і не товчуть ся по шибках... Діти дихають спокійно... На дворі сніг упав... Після появи хлопчика з білими крилами ще перелітає білий слід сонним дітям понад чола... Місяць упер ся в маленьку шибку та освітив нутро хати і стіну над постіллю. Мати трівожно смотрить дітям голочки і... трохи заспокоюєть ся.

— Божечку, яка гарна нічка, хоч голки збирай.

Діти прокидають ся після недовгого, але глибокого сну і почувають себе нараз так гарно, як ніколи.

— Не знати, що тепер діє наш батенько? — питає мати голосно сама себе, щоби хату звесе-

лити... Чи живє ще? — докидає тихійше, щоби діти не чули.

— Татунцьо певно сплять! — додає найменша, а опир не дочув і не засміяв ся з діточого слова.

— А тобі, донечко, лекше?

— Лекше, мамо, я вже завтра буду здорова.

Журба зійшла матері з захмареного чола. Всі четверо вірять, що батько поверне здоров з війни. На хаті ясно-ясно як у білий день. Мати питає саму себе, чи то, бува, не горить десь близко. Але гріх таке й подумати у святу ніч. Не горить, ні. То місяць розсипав срібні квітки по білому полі.

Присіли на вколішках на постелі та почали до образів казати молитву за здоровле батька. Місяць сріблів біляві головки у дітий, а мати неначе говорила тихцем те, чого не уміла сказати устами, хоч і відчувала душею:

— Одначе як гарно жити на світі, хоч би й терпіти... і гарно іноді терпінне приймати сльозами радості! Тільки й життя у матери, що отсі клопоти та журба та нерозплатна любов — тривога з дня на день і деськолись дрібна хвилина ясна як легкий сон...

Діти пригорнули ся ближше до неї, як перепелята під крилами у перепілки, а мати гладила головку одну по другій і казала про себе:

— Тільки й радості з дітий, доки вони у мене,

доки вони маленькі та потребують, щоб я була для них мамою.

І заплакала рясно та легко, неначе густу га-лузку струснула з росою.

У вистудженій хаті розцвило ся таїнство свя-тої гостини. Натомлені очи роздивляли ся по хаті, де місяць різбив знадібні взірці світляних рисунків, у яких знадвору мерехтіли дрібні метелики снігу. Почала біліти закопчена стеля — почорніли образи завітчали ся свіжим зіллям. Запах васильків поніс ся по хаті, як у літі на церкві в неділю. Проясню-вали ся хмари на зажурених чолах — зболілі очи вдивляли ся у вибілену повалу і бачили на ній обновлений світ краси, у якому розцвітала ся людська душа. Спрагнені уста у хорої дитини до-тикали ся кухлика з погожою водою, від якої при-ходила прохолода і здоровле. Тіло набирало сили, а душа сповняла ся доброю надією. Гіркість після пролитих сліз у матери падала на терізки людської долі як важке золото, а сльози спливали лекше з очий і промивали гіркий полин та жовч, що осіли були в душі глибоко на дні. По неметеній долівці святий Дідусь насипав золотого пісочку — по зеренці та по грудці покидав. З золотого зерна потвєрили ся гостинці від Святого: червоні яблочка, здорові горішки, колачики з пшеничного тіста і меду, посипані червоним мачком. Насолода ма-нила очи у дітій та сповивала забуттем їхні злидні.

А з золотої грудки потворили ся нитки трівкої надії та віри, що дїточа молитва вимолить ласку у Бога, що у матери буде сила: побороти горе та перебути тяжке лихоліття... Бо се була ніч святого Миротворця, ніч полекші і тихомиря, забуття і розради... — царство срібної ночі, таке ясне, величне і таємне, що навіть чорний демон заглади не насмілив би ся на сю пору виходити зі своєї темної палати.

— — — — —

Дрібні хрусталики снігу блистїли казковими барвами ночі до ясного місяця, чарували долину смерті, замерзлу річку в ярі і ями на людий, пороблені на лад кертовинних доріг.

Білою стежечкою перейшли святі Гості, як дві срібні тїни, сивий Дідусь з Ангеликом Божим. Срібний дзвіночок озвав ся в душі кожного вояка і він заснув чарівним сном у ту дивну ніч святого Миротворця, ніч полекші і тихомиря, забуття і розради, ніч добрих ангелів і безвинних дїтий. Не треба було ні стійки ні надзору — і вартові і надзїрні відпочали собі у тихих та безжурних мріях, бо по лісі лунав пещеними звуками срібний дзвоник Ангелика і неначе колисав до солодкого сну, так чарував та гоїв на часок рани божевілля. І Білі й Червоні у кертовинних ровах не мерзли як беззахистні сироти під плотом, ні як прокляті вироди чи непотріби серед людської громади марно

не йшли на затрату, але спали спокійно на сирій землі, кинувши під голову міцний кулак, тримаючи у другій руці убийчий кріс, тихий та сонний як дитина. Божий післанець ходив від ями до ями і видзвонював сонливі звуки чародійної пісні: падали гостинці на долівку в ровах — тепленькі огрівачі на руки і на ноги, тютюн до люльки, привіти та листи та спомини від бідної, що найбіднішої родини і що найтихійші голосія списані сирітськими сльозами на голубиному пірячку; над усяким добром, що сипало ся з чарівної скарбівні небесних дарунків, царював на утомлених очах закон тихого сну, корінило ся поневолі забуттє ненависти і росло почуваннє самопошани у людини, а з боклажка святого Старця падало на оглухлі серця не золоте зернятко, а призабуте слово Боже: не убий — не каліч — не осироти!.. І все те, все те... в ту дивну ніч святого Миротворця, ніч полекші і тихомиря, забуття і розради, в чудотворну ніч тихого сну, що мав на часок приборкати тяжке божевілле, додати сили страдальцям і мученикам — гоїти рани дикого каліцтва серед природи та у людий... На обдертій смереці заскорузлювали ся рани клийкою живицею, глибокий розділ застеляв ся білим снігом що раз більше і заклятим страхіттєм вже не лякала так дуже глибочезна безодня у крутому ярі, а покровавлена стежка крізь нього припадала білим пу-

хом все висше та висше. Кертовинні рови зарівнували ся враз з землею і що раз більше подобали на печерні зимовики для убогих людей. Дороги Білих і Червоних розходили ся що раз дальше у два противні боки, а незагоєні врази після недавнього калїцтва заростали забуттєм, як утоптана стежка заростає на весні зеленою травою. Крізь галузе смерік прозирала безкрая синява небесна, засіяна зорями як срібними цвітами. По землянках та шатрах, по ямах та сусїках ходив добрий ангел спокою і розносив усюди дрібку сонливого зілля. І небавом скрізь, від посїву отсього зілля, в посрібленій долині смерти царювала глибока тишина, а в сонній уяві натовлених борців бачило ся, що на межі боєвих таборів розцвітає оливна галузка мира, засіяна в людських серцях братолюбною рукою святого Миротворця.

— — — — —

Не спав лиш оден творчий нерв у чоловіка, що мав бути добрим вояком, а був ледачим поетом. Тоді як у зачарованій красі лісової природи, опоганеної тепер людською злобою, блистіло побідоносним триюмфом царство місячної ночі, в сю хвилю обзивав ся в його душі химерний смуток дивної мови, неначе би тепер його душею сумував геній цілого народа. Так у долині смерти родила ся пісня болю, Глибока та безмежна туга, як мід з дикого зілля, виссана з пісень народа надавала

барви цілій природі співця. Трійливий смуток його пісень неначе вбирає у себе зміст усіх думок — як губка вбирає в себе воду, пучнявіє і росте, але розмокає і тратить гнучкість та пруживість. Так і пісня болю, дарма що виростала на живих основах, одначе виходила занадто перекервавлена; чоловік бачив, що його чуттє промовило до нього сильнійше та голоснійше, ніж ідея повного життя, і приголомшило нерв творчих струн, тому пісня виходить багато гірша і слабша, ніж простенька картина живої правди — виходить слабим відгомонам твердого життя — тиха, бліда і штучна.

Коли до рова увійшов тихцем Ангелик Божий застав, як вояк танув у важкій журбі, закривши очи долонею.

— Чому не спиш, нещасний чоловіче? — запитав ласкаво.

Вояк вдивив ся в ясного гостя натовленими та мов би вітхненими очима.

— Не можу — сказав — післанче Божий. Скоро тільки примкну очи, виджу в долині смерти те, що бачив раз за час мого походу та вже й не забуду ніколи.

— Щож ти таке бачив? — запитав Дідусь. — Кажи, а я тимчасом викрешу огню до люльки. Нема у тебе навіть стільчика сісти.

Вояк підгорнув святим Гостям трохи сухого

листя, сам спер ся на кінець кіса і почав з жалем казати:

— То було ще тоді, як цілій нашій армії наказали були, завернути. Тямлю як нині і тямити буду до смерти. Машеруємо стежками — полями — ба день, ба другий. Утікаємо, трохи не біжимо. Прийшли ми на Дике Поле, йдемо годину і другу. Нараз... як я подивив ся, так і похолов від страху... На середині зораного загона лежить жінка, убита шрапнелем. Маленька дитина лазить по ній і мабуть шукає пазухи — голодне! — бере кров з материнної рани і ссе пальці. А старшеньке мабуть не могло бігти скоро за мамою та прилишило ся трохи позаду. Тепер сиділо на скибі і втирало очи, але коли побачило нас, зірвало ся як опарене телятко, мов би хотіло тікати, та само не знало, де має подіти ся. Ми зглянули ся по собі, мов би ждали приказу, щоби вільно нам було забрати діти та поховати жінку і кождий з нас у поході самохіть пристанув на хвилину. Але мов би у відповідь на наші думки зараз упав приказ — іти далше. І ми... знов утікали далше вперед, а убиту жінку і живі діти лишили там... на зораній ниві Дикого Поля.

— Твій жаль, добрий молодче, однаково не піддвигне з мертвих покійниці — сказав Старець. — Колиж вона терпіла, то за всяку муку буде нагорода.

— Позвольте, святий Отче — говорив дальше вояк — я ще не сказав усього... Бачив я нераз смерть товаришів, бачив і дуже яркі образи людського болю, горя та нужди і знаю та розумію, що війна випиває багато сліз і крові, але... від коли я побачив тамту картину, не можу спати хоч і нераз паду від втоми. Кажу товаришеви: Ся жінка певно тікала з села, щоби захистити діти. Адже... військо нераз, хоч би й не хотіло кривдити, може забрати й останню пригорщу муки... розумієш... Бояла ся і тому... тікала, щоби ратувати життє, так як витровлений звір... Як ти, кажу, гадавш: чому і за що шрапнель убив її? Адже вона тікала такими стежками, куди... військо не їздить і де кулі не падуть... Хиба зовсім несподівано забігло сюди стрільно, бож... на Дикому Полі до сього часу битви не було і саме воно було поза лінією огню та поза межами стрілу... А коли вже... сю бідну жінку стрінула така легка смерть, то...яким дивом діти лишили ся живими? Питаю ся тебе, товаришу, кому треба було сього, щоби діти лишали ся жити без матери? Чомуж мусять вони поволи замерзати в холодну ніч осінну? Коли ми не забрали їх, то жде їх хиба повільна смерть від голоду та студіни, бо... на те Дике Поле тепер уже навіть вовк в ночі не зайде, щоби поїсти нещасні діти. За щож вони карають ся і що завинили?

Дідусь трохи неспокійно стягнув сиві брови і сказав з жалем, перебиваючи потопу терпких слів :

— Не питай, молодче, і не пробуй відповідати сам собі, бо... не відповіш як треба і сам нерадій будеш своєму слову... Не всяка земна смерть буває карою... Ніхто з вас не знає своєї дороги — ви всі так ходите як темні і гинете як мухи. Колиж не знаєте нічиєї вини ні нагороди ні покути, то не судіть самі, але лишайте всякий суд Найвисшому Судді.

— Спасибі вам, святий Старче, за ваше слово. Але... не прогнівайте ся, що я доповім до кінця, і не дивуйте ся, коли неодно сказав чи скажу не до ладу. Ми всі дуже були розжалили ся. Дарма — хто скорше схаменував ся, хто пізнійше, а хто як відвернув ся, то й зараз забув, бо звісно що живий живе гадає — —

— Кінчи, що зачав — пригадав небесний Гість — і кажи коротко, бо нам пора в дорогу.

І вояк знов почав казати, хвилюючи ся та витрачуючи останки спокою і сили:

— Так я питаю товариша: Що, кажу, завинили отся убита жінка і нещасні діти? Чим вони прогрішили ся супроти Бога і людей?... А товариш навіть не підводячи очий на мене каже, як коли би з давна мав уже готову відповідь: „Хибаж не знаєш, каже, що завинили? — Не жалує Україн-

ців шпівнів!... Я глянув у лице товаришеви і хоча чував про сю болючу клевету, одначе аж тоді зрозумів, кільки гіркого болю в тих колючих словах, які вигадано на нас на те, щоби закривати чужу провину, та кидано поза наші голови цілими жмутами. Не прогнівайте ся, Старче Божий, що я... так щиро говорю... Ми всеж таки ще люди, чи в поході, чи в ямі, чи у битві! І так як люди хочемо й потребуємо казати сумну нашу сповідь кому небудь: скоро нема людини, то бодай її тіни чи привидови, або звірині-коневи, як хто має, або... галузці чи там листю, аби... якнебудь нудьгу розвіяти та зажурену душу відвести... Спасибі вам, Владико, що ласкаві були слухати доси, та ще й вислухайте мене до кінця... Іноді здаєть ся мені, що... та убита жінка се була не якась чужа для мене молодиця, а таки моя рідна мати — так богато було у ній чогось... рідного мені. То знов нераз у невиспану годину здаєть ся мені, що се ішла біла душа мого народа — ота, що утворила наші славні, сумні пісні..., що годувала ними довгі століття наше невмируще мужицтво та не дала йому винародовити ся так, як пропало колись у морю чужої наживи лакоме та нікчемне наше панство. І... ту творчу душу мого народа, що до сього часу співала для себе тільки пісні про жіночу неволю, убив московський гранат на зоранім загоні Дикого Поля. Погинули і дрібні сироти —

остатні діти нашої Матери — замерзли на морозі у відлюднім полі... І я... не знаю, чому воно так..., але... послушайте, Отче... Як лише утихне гамір..., скоро, лише упаде іноді хвилька тишини чи відпочинку, зараз зуvidжуєть ся мені зорана нива на Дикому Полі; ..іде по ньому боса жінка з дитиною при грудях, за нею підбігає друга дитина, а далі ...цілий шнур жінок, дїтий і старців, ...а шрапнелі падають та убивають одно по другім — — тих Українців шпiонів. — — Музика гранатів і шрапнелїв рве мою думку у несамовитий танець... і завдно звенить в ухах як стадо роздрочених, голосних та диких джмелїв. І... тому бачить ся мені, що я маю творити пісні болю, щоб облекшити собі химерний смуток, щоб воскресити пам'ять тої мучениці-матери, що годувала нас усіх сумними піснями, щоби піднести з мертвих білу душу мого народа... За когож я воюю, коли мою матір убили ще й оклеветали? Там кров її мерзне на Дикому Полі... І я... кому я тепер ще потрібний?

Закрив очі в долоні і ревів та здригав ся, аж груди ходили від невиплаканого болю.

Добрий Ангелик вислухав дивну бесіду та, не могучи нічого порадити сумному чоловікови, сказав до нього:

— Бідний ти!... Ти навіть не можеш спати тоді, коли пора... Спи, спи!

Сі слова якось дивно колисали натомлений

слух співця і викликали в його остовпілих очах нещасні картини: — — У пізну осінь, як зжовкло листя на дереві, всяк іде селом... утоптанною стежкою крізь городи і подвіря... іде... попрощати ся. На порозі стоїть заплакана жінка... приклала руку до чола і дивить ся на дорогу, підходить аж до перелазу і виглядає... Вояк вдивляєть ся в її лице... і просить, щоби поблагословила його на дорогу... сею спрацьованою рукою, яку він отсе навколїшках цілує... Але нараз... якась лукава тїнь станула поміж нею а ним... не радісно, а страшно робить ся йому і він починає вертати ся тоуж дорогою, котрою прийшов, що раз скорше та скорше, а далї.. біжить... утікає. Та вона..., ся лукава тїнь заплаканої жінки..., іде слїдом за ним... утоптанною стежкою... від перелазу... городами та полями та лісами ген-ген.. на гори аж до його рова, протягає руки до нього і кличе: „Іванчику, сину мій рідний, та тиж не пізнав своєї мами?“ А вояк кричить: „Геть менї відси, українські шпіони!“ І жінка пропала з очий. — —

Вояк протирає очи і почуває себе таким роздроченим та сильним, що от-от ухопить в руки кріс і буде стріляти — байдуже в кого, хоч би і в сю лукаву примару — так, щоби тільки гомін ішов по лісі. Але над ухом гомонить чийсь добрий голос, неначе робуча пчола у пасіці літає. „Спи, спи!“... Неначе мати колише до сну дитину. І він

впялив півсонні очі у чарівну появу небесних Гостий і як причинний вслухував ся в таємну мельодию золотого сну.

— Спи, спи! — шептав Ангелик. — Спи, спи!

А Божественний Старець, поклавши віщі пальці на голову співцеви, благословив його і кинув йому на сон низку пророчих слів:

— Благословлю тебе, сумний кобзарю народної недолі, щоб ти у сій нещасній долині не загубив творчої душі аж до того часу, коли на руїнах смутку у твого народа зацвита радістю його нова доля. Старай ся бути новим громадянином, але громадської пісні не затроюй трійлом свого серця.

І ледачий поет заснув у кертвиннім рові, не виспівавши пісні. А небесний Гість пішов навідувати ся ще й до дальших сусіків у ровах, де почували нещасні, і всюди сїяв чар доброї та глибокої віри, Сонні бачили Святого та чули в душі таємну силу його чудесної гостини.

Надземний чар божественної появи чула і ціла природа та голубиним сном утихомирювала на часок біль у своїх ранах. У тихій молитві розливав ся глибокій спокій святої ночі, хиба що свіжо нападалий сніг пересипав ся іноді з галузки на галузку, неначе би мав з очий дрімучої природи зігнати крадені хвилі її голубиноного сну. Так верхи смерік пробували чарувати сумну долину смерти.

Кінчили ся рови і далі тягнули ся пориті ліси та поля, а там... почали виринати несміливо заплакані села. Святі Гості сходили їх здовж і скрізь — хата від хати, там, де малі діти і де нещасні люди. Навідували ся і до останних хат найбільших нуждарів та страдальців і всюди стелили погоже слово на зболілу душу. Бо се була ніч полекші та розради для людства і всеї живучої природи, ніч забуття і тихомир'я, доброти і тихої любви, тому треба було розвіяти затрівожену думку, розважити страдаючу людину, пожалувати бідну звірину. Так ішли вони полями і селами та визбирювали зерна живого горя, як сумні квітки, що ростуть попри болот'яну дорогу.

— — — — —

На краю села, вже недалеко від Дикого Поля, стояла хата з отвореними на розстїж дверми. Святі Гості увійшли, щоб і тут кинути слово на розраду нещасним. Але хата була зовсім пуста, як вимерла і відчинені обоє дверей від дороги та від саду. Коло хати сумує пес, прив'язаний до плота. Коли зачув, що йдуть святі Добротворці, підвів ся на ноги і почав ласкаво витати.

— Вартівнику добрий! — сказав Ангелик відв'язуючи його. — Деж твій господар, що лишив тебе на припоні, в голоді, на морозі?

Пес заскавулів з радости та останками сили, що духу, побіг кудись. Колиж Гості переходили

згодом Дике Поле, побачили, що на середині зораного загона лежить пес і голову зложив на лапки — стежить, вартує та надслухує. Ангелик підходячи до його піткнув ся на мертве тіло троїх людей, а пес жалісно гаркнув, так як болючо зранений. Святі Гості оглянули ся довкола і... в сю хвилю видало ся їм у перше, що мандрівка по землі в сю довгу ніч приходить ся трохи незвичайна. В сю хвилю скінчило ся царство святої ночі, а величннн краса мов би натомила ся чарівництвом. До світла місяця, з під грубої верстви снігу, ледви проглядало лице молодиці, що при мерзала до скиби на полі, а біля неї заkostenіле тіло двоїх діточок, що протягали руки до матери і напівживе тіло собаки, що прибіг сюди шукати своїх господарів. Святий Дідусь приложив руку до студених очий матери і дітий і щось тяжке та срібне зібрав і кинув у свій шовковий боклажок. А пес підніс голову в гору і жалісно та дико завив, неначе би мав когось тяжко обвинуватити. Підбіг Ангелик і подав йому кусень хліба. Але собака не діткнув ся їди та не переставав голосно вити, вдивляючи ся сумними очима у слід небесному Післанцеві, неначе би хотів дивити ся в очи своїому господареві.

— Іди, бідна собачко, в село — говорив Ангелик — там люди такі самі нещасні, як і ти те-

пер. Пригоснуть тебе та погодують бодай раз на тиждень. А своїх господарів не жди...

Старець погладив голову вірного вартовика і промовив:

— Собаче щастє не в тім, щоби жити, але... щоби мати комусь заявляти свою вірність. Жий, бідна тварино, доки тобі судило ся, але... перестань терпіти.

Тоді собака видивив ся проясненими очима в очи доброго Пана і почув, що в його тілі дивно стигне кров і морозить у ньому тугу, приковує його до місця і наводить на очи появу якогось доброго господаря, що гладить його і годує і каже дивити ся наперед себе і не пускає з сього місця ні на маленький крок.

— Він замерз! — сказав Ангелик, нахиливши ся до застиглого тіла, щоби погладити голову собаки з проясненими очима.

А святий старець нахмарив брови і сказав, неначе здивувавшись:

— Коли гине життє, то кінець і нашій гостині.

— — — — —
Тоді здовж Дикого Поля повіяв сухий та студений вітер. Невиспана ніч у своїй розкішній силі захрупогіла щипким морозом і.. святим Гостям прийшла пора кінчати мандрівку по долині смерти.

Крізь рідке галузє ще прозирала небесна си-

нява, як далеке море, а над верхами смерік вже минав ся чар святої ночі. Блідли, померкали і ховали ся зорі — білів і погасав срібний місяць, а далеко... на ясній межі обрію досвітна зоря стала червонити злинялу синяву чистого неба.

На корчику змерзлої ягоди, рано до схід сонця, сіла співати пісню мала пташка. Та десь далеко ударили пушки, неначе стадо людей нараз заплакало ріжними голосами. Луна заторохтіла грѳом по лісі і пташка відлетіла.

Святі Гості вже мали відходити, коли нараз Старець здрігнув ся, нагадуючи щось собі.

— Ти не збудив співця? — запитав Ангелика.

— Ні, Отче. Вибачте, що забув. Зараз піду і збуджу.

— Коби тільки не спізнив ся, сину, бо... вже скінчило ся наше царюванє. Посилаю тебе в імя Найвисшого і даю тобі чарівну силу на добре діло. Коли треба буде, перекинь ся у звинну звірку чи в якусь іншу тварину і біжи...

Ангелик прибрав подобу білої пташки і полетів стрілою в долину смерти, а святий Старець кінчив свою мандрівку по крайних загонах...

Заскреготів пугач перелітаючи понад поле, а в його голосі збирав ся зміст і настрої тих усіх голосінь, якими насякла нещасна країна. Бігли вони полями як сполохане стадо пораненої пташні, що почувши новий лет хижих соколів та кречетів роз-

брила ся на всі боки, поховала ся по вертепах та нетрях і там з голоду, страху та болю то вила то кракала то скиглїла ріжними нараз голосами.

Вітер у дикому розгонї пускав ся бігти поритими межами в погонї за покровавленим листком, що приблукав ся сюди по намерзлому снігу. Листок скакав з одного загона на другий і знов повертав у свій рївчик, Колиж гуляючи завадив нераз то у клопоть вирваної стернї, то у вивернений корч або камінь, тоді жалїсним стоном та гострим скреготом, неначе поранена душа нещасної людини, голосив химерні звуки болю. Се на струнах прокляття котили ся гіркі пісні, що як заблукані чайки летїли з рідного поля від розвалених хат у погорїлих селах, як непрошені післанці на непривітні ниви рвали ся на завадах та як дикі звірі гнали на запустїле поле і вили край узких загонів. Чути було у них, як у здавленім голосїнню крївавило ся натомлене життє гіркими драмами: у балці за горою ржав за своїм паном осїдланий кїнь, а дома старий батько та мати ридали з жалю за сином; квилїли маленькі дїти, покинені на опіку чужим людям; опухла з голоду і напівотемніла старуха шила жебрацькі торби для чоловіків, що калїками повернуть у село, а молода дївчина заводила з розпуки, шиючи чорними нитками сорочечку для салдатського сина.

„Дїдусю! Дїдусю!“

Хтось кликав. Старець оглянув ся і довго надслухував, але не почув більше людського слова. Тільки іноді плили якісь помішані, неначе піврані та неповязані, голоси без змісту, бурили ся і шуміли як скаламучені води у повінь і котили в собі цілу навалу брудної розпуки. Так на розклучених та помервлених струнах невиспаної ночі довго стогнав свою таємну пісню той дикий вітер, що прикотив з села кровю списаний листок людського горя і покинув його на відлюдне роздороже, де заклятими стежками у переддосвітню годину блукають на самоті неоплакані тіни.

Старець аж здивував ся. Ще не так давно, бачить ся, заснули з вечера глибоким сном усі нещасні, мучені та неволені, а тепер, перед досвітом, навіть тут, у відлюдному полі, вітер грає дикі пісні та рисує яркі картини їхнього горя: на сході кривавить ся небо, неначе від великої пожежі; в лісі скриплять розгойдані дерева; у далечині громи розвалюють світ несамовитим гуркотом...

Так непривітна країна неначе проганяла від себе святого Гостя, що раз у рік сходив на землю, щоби приспати недолю та посіяти мир, забутте і розраду. Він станув напроти струї хвиль вітрових та поглядаючи на поле повик зажуреною головою і закликав:

— За які гріхи так тяженько терпиш, нещасна земле? Чи за нездарність колишніх керманичів,

чи за легковірність і добродушність твоїх синів, чи за лакімство голодних душ? Коли спокутуєш своє горе і якої треба жертви, щоби твою недолю відкупити? Коли вже раз настане для тебе одна тиха нічка без скарги, без болю і без смутку?...

Але на його слово буйний вітер з поля ще голосніше завив диковинну пісню горя.

Між тим білий день сходив спровола на землю як зажурений господар, і починав зарисовувати, довкола що раз ширший овид, на якому після підкрашеного чару нічного царства видніли що раз яркійше важкі картини справдішної неволі та змори.

Близко місця, де починала ся границя, на розхідних дорогах, трохи на боці від поля, росли біля себе три рівні смереки і сплїтали з густого галуззя неначе каблуківате піддаше каплички. Колись у тій капличці яснів образ Розп'ятого і день та ніч сторожив над долиною. Але тепер на місци образу бовтали ся на галузках смерік три людські тіла з висолопленим язиком і з випуленими та витисненими на верх очима — посинілі та опоганені. Над ними розгойдані дерева вели дивну бесїду. Горда смерека скрипіла у своїому корінні та говорила: „Так гине шпїон!“ А друга, висока, скреготїла інакшим ладом, неначе би перечила ся з сестрою: „Не винен, ні! Не винен, ні!“ А трета... тільки опустила в низ галузи,гнула ся під неща-

сним тягарем та мовчки скидала з себе малими грудками заморожений сніг як невиплакані сльози. А вітер підхоплював сі дрібні зернята і котив наперед себе по узких загонах Богом покинутої землі — розносив страх і біль по широкій долині.

Дідусь заломив руки, підніс святі очі в гору і почав з глибини душі просити у Найвисшої Правди праведного суду і ласки. Тоді від рідного поля повіяв по розхідних дорогах буйний вихор і звів з трьох душ зверхну опону. У капличці смерекового галузя знов зяяснів образ Розп'ятого. Деревя випрямили ся та перестали скрипіти і кожде з них кинуло в руки Старцеви по білій квітці. Старець приглянув ся квіткам і ні на одній не догледів найменшої плямки. Всі три були білі та чисті, але зівялі та приболілі, уміті згірклою тугою за нещасним життям. Старець благословив їх і сказав :

— Не тужіть за життям, яке забрали вам недобрі люди. Попрошу Найвисшого, щоби дарував вам вічне життя у небесному захисті.

Квітки перестали вянути, зраділи обною і струснули з себе згірклу тугу за нещасним життям на землі та зараз і полетіли білими голубами ген-ген високо, у горішні простори ангельських хорів.

А Старець станув на межі і сказав на відхідне :

— Розстаю ся з тобою, кровю злита долино, і благословлю тебе, мати витрачених та окалічилих синів і знеславлених дочок, жалібна кирнице затроєної поезії і смутку, багатий краю годлодних людий. За мало мого жалю, щоби твое горе стопити. за мало моїх ліків на твої рани, бо твоя недоля більша, ніж ти сама знаєш, Але... не пропадай! Найвисший дасть тобі надлюдську силу, перетривати лихо і переболіти. Ще прийде весна для тебе — ти ще раз оновиш ся, заяснієш в добрі і зацвитеш. А поки що, безталанний краю, ратуй своїх синів і борони рідні ниви, щоб не остала бездітною матірю твоя широка та родюча земля.

Ще раз обкинув оком сумну долину і вибрав ся в дальшу дорогу на небо. На межі хмар підждав хвилину, а коли посол не вертав, Дідусь пустив ся вперед тільки з самим погоничем.

Але дорога в гору була далека та важка. Санчата їхали не впорожні, а з набором. В мішку, де передше були гостинці з неба, тепер було завязане щось дуже тяжке. Та не так на санчатах тяжіло воно, як у серці у Старця боліло. Тягнув ся біль кривавою ниткою сліз від землі аж до нього, до хмар. Старець поглянув з гори.

— Хто се, хто?

А!... Таж се вона! Се певно вона!

Прірвала гать на лотоках, проковтнула Дике Поле і поплила могутньою та каламутною хвилею. Пішла як нагальна злива з градом від сходу і від півночи та понесла з собою смерть і каліцтво... Від бистрого Черемошу і Прута аж до долішнього Сяну сунула як марево з косою. Зразу ішла і косила, а як завдала смертної тривоги, тоді піднесла косу в гору та сама ніби покрасшала і злагідніла на виду як побілена ніч, а то й буцім по доброму розбрила ся долами і не вбивала, тільки грозила і наказувала, щоб не зачіпати її, колиж хотіла перейти на Угри і там спинили її, тоді вона знов мусила знизити косу та зачіпила вістрем в угорські гори, так як косою в пень завадила. І знов лягло покосами чимало буйного цвіту, червоного та білого. Вийшли проти себе нові косарі та женці на поле та не могли одні другим нічого вдіяти. Обкопали ся неначе на віки та нищили себе зза окопів.

Так! Аж он куди вона зайшла! Ломили ся горді верхи як у великих каміноломах — розбивали ся величезні скали і засипали долину морем дрібного каміння. На горах зроблено різницю, а в долину рівцями диких потоків стікала кров і заливала рівні поля.

Оглянув ся...

— Бувайте здорові, кровю просочені поля!... Бідні, поруділі поля!... Вже вас ледви видко... Ні сліду після вашого срібного цвіту... Стаяв у вас

білий сніг святої ночі як біле життя за дотиком чорної смерти... Ой! Як жеж ти вже далеко... по-червоніла нещасна долино! — —

Сказав і відвернув ся, щоби святих очий безрадним жалем ще більше не розранити.

Але... цить! Ну, що се таке? Чи понад хмари не раз голосний вітер занесе з землі дрібне слово пещене?...

— Зажди но, погониченьку! — каже Старець.

„Дідусю! Дідусю!“

Погонич станув, надслухує. — —

„Дідусю! Дідусю!“

— Чи ти чуєш, — питає Старець — хтось нас кличе з землі?... Може се Ангелик нас дігнати не може?

— Не чую, святий Отче. Не бистрий слух у мене. Се певно вітер з понад хмар.

І хоче везти дальше.

Але Старець не довіряє. Пристає, надслухує, вдивляється... Там, ген-ген далеко, по дикому полі, їде висока жінка-жалібниця, як біла снасть осиротілої голубки, і сіє стежками гіркі та рясні сльози. А наперед неї, здається, біжить хлопя в подертій ряднині, як сліпий погонич, що знеможеному плугаторови на покровлених нивах навмання воли поганяє... А щож се там білієть ся? Що се за діти, в ярі над ставом?... Що їм таке стало ся? Чого вони там зійшли ся?...

— Зажди, погониченьку..., ще тільки раз погляну. Поглянь і ти... Чи не видиш громадки дїтий, що почіпали ся за руки... там... ген..., над озером в ярі?

— Не бачу, святий Отче. Не бистрий зір у мене.

„Дідусю! Дідусю!“

— Ах! І знов те страдальницьке кликаннє...

Старець зложив святі руки і промовив проречисте слово:

— Керманичу Вселенної! Вислухай молитву старого слуги і продовжи силу його царювання ще на отсю маленьку хвиличку. Коли справді хтось зове мене в жалю й потребі, коли кликав мене у такій безрадности, як я отсе безрадний не можу гаразд ні дглянути ні дочути, то зроби, Небесний Владико, щоб той нещасний прилетів за мною білим голубом і замешкав у мойому захисті, доки не знайде собі поради на свою недолю, бо тепер... я витратив усю силу чудотворних чарів, якими Ти наділив мене, і... не можу більше вдїяти нічого. Колиж би слово, що прилинуло над хмари, було тільки звуком пустої омани, то вибач немічному служі, що утомлений зором і слухом по невиспаній ночі, посмів імя Твоє Велике звати надармо недостойними устами.

Сказав і відвернув ся, щоби святих очий даремним та безпомічним жалем ще більше не ра-

нити, а від Старцевої молитви таяла студінь мертвого ранку.

— Чи не міг би ти везти мене трохи скорше? — сказав сумно до погонича.

Погонич підігнав батіжком білі меві — вони й сіпнули з разу та прискорили, але недалеко стрімкої Піднебесної Гори станули як зноровлені коні. Хлопчина оглянув ся, покрутив головою і... не маючи в собі ні гріху ні лукавства ні боязни сказав:

— Чи не позволите, святий Отче, щоб я отсе здіймив мішок з саний і лишив під горою? Отсей кусень найгірше їхати... — однаково меві не довезуть, а жаль збавляти худобу. Завтра запряжу два сиві орли, поїду впорожні та заберу.

Дідусь відказав:

— Не годить ся, дитино. Поклади мішок ось тут, біля мене.

І сам сидів над боклагом, у якому тяжіли завязані людські сльози, позбирані за час святої мандрівки по долині смерті. Уявляв собі всю людську недолю, яку бачив в долині, нагадував кожду сльозу, де, коли і від кого зібрав її та глибоко і важко задумав ся. Боклаг намерзав як тяжкий камінь і упрілі меві, хоча тягнули з усеї сили, таки приставали на леті що сім сот сяжнів.

— Задзвони! — сказав Святий.

На голос дзвінка прилетіло стадо білих го-

лубів і надібрали з мішка тяжкі сльози — кождий по плівці з іменем страдальця. Розібрали набір і полетіли під гору, а урадувані меви помчали за ними все висше та висше. Стелила ся дорога за білими слідами Святого і сама заясніла як срібне плесо замерзлого ставу. Нараз... на ту ясну дорогу упало з голубиних грудий біле перце, зачервонене кривавою сльозою — у тої пташки, що останками сил летіла стрілою коло самих саний, доганяючи стадо небесної пташні. Меви відскочили в бік і наполохано заскиглили: „Кров! кров!“, аж луна пішла по Піднебесній Горі. Прилетіло стадо білих мев на підмогу і підняли жалісне голосінне, мов би хотіли розбудити та закричати весь Небесний Двір. Погонич луснув з батога і пташня притихла та завернула у свої селища вивченим ладом як муштроване військо: на переді галасливі меви, за ними голуби з плівками, а на самім кінці нова пташка з надірваними крилами. Помітив її у перше Старець і запитав ласкаво:

— Відки ти, утомлена пташко?

— З „Вільхового Яру“ — відповіла ледви захоплюючи віддих і згадавши життє на землі попала закровавлене пірячко на білу дорогу ще раз густо та буйно. Але запряжені меви привикли вже до такої появи, не полохали ся і не скиглили, а поволи та спокійно тягнули санчата під стрімку гору.

Коли доїздили до Дворища святого Миротворця, вийшов на стрічу високий Воротар з булавою в руках і з мечем при боці та привитав Святого по звичаю:

— Здоровенькі були, святий Отче. Добре, що ви вже дома. Натомили ся? У скляній світлиці ліжко для вас постелене.

— Спасибі, добрий молодче — відказав Дідусь. — Що чувати у Нашім Дворі?

— Нічого. Нудьга тай годі. Нині рано, як пішов я отвирати стріп, щоби пустити сонце у людські світи, чекали перед ворітьми три нові голуби. Приглядаю ся їм:... поморщені та худенькі. Прилетіли вони з землі, але не хочуть розповісти нічого, відки тут взяли ся та хто і нащо казав їм сюди летіти. Богато тепер у нас неладу з чужинцями. Думаю, чи не добре було би завести якісь посвідки, щоби не було обмани і щоб утруднювати доступ. Для воротаря се дуже важна річ — він відповідає за тих, кого впускає. Такий тепер час настав, що хто не хоче, той просить ся до нас на небо — навіть такі нездари, що говорити не вміють.

— Уміють вони, брате, говорити, ще й як гарно уміють! але... може ти заговорив до них непривітно, а вони..., звісно, боять ся, щоби і тут їхніх слів не перекрутили та не оклеветали — привикли, бачиш, бояти ся і суворого слова і карі

від людей, тому і здається тобі, що вони нездари. Щож іще скажеш нового?

— Приблукав ся за вами, чи може за тамтими трьома, якийсь сивий голуб з раною у грудях. Я замкнув його тимчасом у клітку, щоби не зашкодило йому ясне світло, а то він раз-у-раз жмурить очи від нашої ясности. До тепер був у нас тільки захист для нещасних, а від тепер хиба будемо будувати окремі шпиталі для хорих і маґазини та шпіхлїрі на всіляке непотрібне знадібе. Бо... ну, та ви мабуть і самі замітили...?

— Що таке? — запитав Дїдусь.

— Нанесли мені тут голуби цілу купу плївок з людськими сльозами, аж тік устелили перед вашою світлицею. Дивлю ся і... трохи від себе не відходжу..., аж у голові мутить ся! Дивні якісь сьогорічні сльози — тяжкі та руді... і багато їх, дуже багато. Весь тік зафарбували і дорогу загатили. Я гадав, чи не покидатиб їх відси на землю та посїяти денебудь на полі, то й урожай буде багатий на такій масній підстїлці. Тількиж..., чи не завадить їсти хлїб, що виріс би на сльозах цілої долини? Чи смачний був би для нашого субтельного організму, чи не за гіркий...?

— Ні, не треба так робити, учений Аґрономе — перебив Старець. — Сльози я сам збирав і буду знати, де їх сїяти.

— Про мене, як скажете — говорив байдуже Воротар.

— Най будуть там, де я казав зносити, а потім — перебракуємо. Мертві закопаємо в яму на великім кладовищі за Диким Полем і виростуть з них цілі цвинтарі білих беріз та плакучих верб та срібних топіль і трепет, а денеде прокинеться зелена рута і хрещатий барвінок постелить ся. У ті цвинтарища в задушну суботу будуть ходити щасливі люди, щоби посидіти в тіни могил, де лягли борці за їхнє щастє — посидіти і згадати покінчену добу трудної минувшини... А живі поїємо на зораній ниві Дикого Поля, то й розвинеть ся з них нове життє... в сумлінню, розумі та правді, у труді та самопошані. Як настануть золоті жнива, долина смерти заросте дорідним житом. Вийдуть його жати веселі та неголодні люди. Від близкого цвинтарища буде линути голосною луною сумовита пісня — лебедина пісня української матери, убитої московським шрапнелем — і буде, як вітер, гомоніти у буйнім колосю і як човен на морі, так буде колисати ся у хвилях золотого житя. Цілі лани будуть упрівати від сліз, неначе від срібної роси — так сильно, на згадку про минуле, гомоніти ме смуток по полі... той, що від недалекого цвинтарища прилине. Але смуток пісні буде поволи губити ся у тяжкім зерні, а псалом твердої минувшини народа буде спровола пе-

ретворювати ся у величню поему життя, в погідну епопею світла, краси і сили.

— Так, так. Але де тепер їх подіти? Нема на тоці місця на людські сльози, бо й небо може від них посумніти, а ваші голуби не хочуть скаменілого насіння ні збирати ні їсти.

Дідусь покивав головою та утомленим оком глянув на Воротаря.

— Бутний ти, друже, а деколи й нечемний. Жалуєш відступити кусень нашого подвіря на згірклі зерна людської недолі? Хиба ти не знаєш, що люди вже тепер пухнуть з голоду, тому і каменіють їхні сльози?

— Чував і я про людську біду на землі — відповів Воротар. — Але... те, що тепер плаче, не варте жити і не буде жити. Розумію закон війни і право життя знаю, бо... і я любив колись воювати...

— Як бував ти, Воротарю, по світі, то ніколи під тобою може й кінь не піткнув ся і тому ти ще й тепер любиш воювати... язиком.

Але Воротар випростував ся на весь ріст як довга струна і відказав гордовито:

— За хоробрість, незляканість та стійність перед ворогом я саме і зістав Воротарем у вашому Дворищі, з висшого приказу.

Святий Дідусь пробував на силу підсміхнути ся весело, але старечі очі зайшли мракою сліз,

На срібну бороду падали і незамітно котили ся у шовковий боклаг важкі та гіркі та горячі.

— Знаю тебе... По правді ти ні не лихий, ні не лукавий, але слово твоє іноді розсіяне та чванливе. Ну — та про се іншим часом, бо тепер не пора ні хвалити ся ні змагати ся з хвальбою. Прощавай, Великий Воїне, я йду до себе відпочати. Спасибі, що не забув про постіль для мене.

І Божий Старець обняв буйну голову Воротаря. А той припав до рук Святого та нараз мов би наляканий відскочив на бік.

— Що се ви, святий Отче, плачете?! Що вам таке пригодило ся? У вас рана?!... Чи не з пострілу?

Старець поглянув добрими очима і сказав на томленим голосом:

— Не питай, синку. Самим словом ще не облекшиш болю...

— Скажіть, небесний Отче, хто вас зранив, а я з ним порахую ся.

І Воротар нахмарив гнівню брови та стиснув меч у широкій долоні. Але святий Чудотворець глянув на його ласкаво і сказав:

— Спасибі тобі, завзятий Воїне. Великий твій меч, але твоє слово, вибачай, ще дуже молоденьке. Неодного з вас, безжурних мешканців неба, може ще ні разу серце не заболіло і тому... ви всі такі молоденькі по віки, Але ти, дитино, ще колись...

прозрієш... Так, так... Ну, прощай і... чого добре не знаєш, прошу тебе,... не переч мені.

І сивий Дідусь поплів ся до скляної світлиці, відпочати після трудної мандрієки. А збентежений Воротар нарозумившись на кількох хвилях, дослухав ся в тихому слові Старця дрібку жалю і постановив повернути йому добром за свою нерозважну бесіду. Зараз скликав легіон ангеликів і став з ними перебирати сльози на склянім тоці: мертві до мертвих — живі до живих.

— Порадуймо — сказав — зажуреного Чудотворця. Заки натомлений Дідусь переспить ся, приладьмо йому все як слід під засів... заздальгідь, як і годить ся в доброму хазяйстві.

Як люди на селі у добрий час, в зимовий вечір, луцять горох зі стручків і перебирають: окремо на насінне, а окремо на варенне, так і Воротар з небесною челяддю перебирали дрібні людські сльози; білі голуби помагали зносити і паювати плівки, а небесний Писар відчитував з них імена та вписував у велику книгу страдальців. Перебирали так до самого полудня і навибірали по великій бодні гірких — матірних і вдовиних, велику скриню пекучих — батькових і маленьку мірочку дрібних — дівочих. Вибірали й вибірали, а роботі все ще не було кінця. Челядь дивувала ся і жалувала нещасних.

В сю хвилину прийшов на тік святий Юрій,

а господарний Воротар мусів відійти на своє становище, бо хтось постукав у ворота.

— Хто ти, біла пташко — запитав Воротар — і які звістки приносиш зі світа?

— Умер сумний чоловік.

— Смуток, се — недуга, а що хоре, те не має жити. Ледачому — ледача і смерть. Не варто було трудити ся за такою новиною.

— Знаю ще одну новину: Червоні завоювали Дике Поле. — Пусте. Хто сильніший, той більше добуває. А проте ...заки прийде весна, ще Білі відвоюють цілу долину смерти.

І вдоволено та самонадійно глянув на подвір'є, де збирала ся на муштру велика армія ангелів з мечами.

— Може й відвоюють, — сказав несміливо посол, неначе про себе — але... нині там дуже сумно:... гине багато людей.

Воротар відійшов до своїх полків, а пташка полетіла до скляної світлиці, сповістити Чудотворця.

— — — — —
Зажурений Старець вижидав нетерпеливо звісток.

— Кажи, мій пізний после, не вжеж таки не маєш доброї новини?

— Не гнівай ся, небесний Отче, на свого лінивого слугу. Але я не міг вернути скорше так,

як хотів. Ціла долина смерти впала нині в руки Червоних і я мусів накладати багато дороги.

— Так, значить, пропала наша робота? Ні на що не придало ся живе слово там, де мусить царювати смерть! Погинули цілі тисячі, правда? Розповідж!

Ангелик був трохи у клопоті і мовчав, а по хвилі зачав говорити як зажурений чи засоромлений.

— Як полетів я лісом від вас, хотів дістати ся до співця коротшою дорогою і пустив ся полем туди як у „Вільховий Ярок“. Дивлю ся з гори — біжить наперед мене стежкою хлопчина з вязанкою ріща під пахою та голосно кличе когось. Прислухую ся, аж він голосить ваше ім'я. Мабуть пізнав, що я ваш висланець — прочув нещасний чуттєм недолі, що мене окрилює ваша ласка. Станув на стежці, простягнув руки як до молитви, дивить ся в гору і заводить мученичою мовою що раз жаліснійше. „Дідусю! Дідусю!“ Я почав бояти ся за него, бо недалеко стояли Москалі на варті та могли почути. Перелітаю в поперек дороги йому понад голову і кажу з близка: „Тікай звідти, нещасний!“ А він впер на мене очи, скоро почув у моїм голосі вашу приявність і голосить: „Дідусю, Дідусю, не покидайте мене! Від сімох неділь шукає вас моя збавлена доля — цілу ніч біжу за вами і не можу дігнати, бо стежок ваших не знаю“.

Я зразу не дуже зважав на кожде його слово. „Чиж ти — питаю — не бачив сеї зоряної ночі, як святий Дідусь ходив по землі?“ — „Ні, не бачив“ — каже якомсь дуже дивним голосом, мов би в розпуці, що не ви самі заговорили до нього. І зараз упав на стежку як зімлілий, приклякнув на коліна і так неначе застиг — закаменів, з очима впяленими в гору, з руками зжогеними як до молитви. Я аж тоді приглянув ся, що він темний..., і так дуже жаль і стидно було мені, що ледви-ледви перемиг себе, щоб не упасти на землю. Требаж було поратувати його. Я пррстер крила над його головою і післав просьбу до вас, щоби ви заопікували ся ним і зробили так, щоби нещасний не мучив ся і не терпів. І бачить ся.. ще раз тоді зійшла на землю ваша ласка. Незабаром хлопчина підвів ся і почав дальше бігти мов не при собі. Біг крізь поле що раз скорше та не переставав кликати ваше імя, а я летів за ним високо горою, щоби видіти його. Як уже пробіг далекий шмат дороги, дивлю ся — виростають у його крила — от він і підносить ся понад землю, незугарно як великий птах, пускає оберемок ріща так неначе вже не потребує його, потім підбиваєть ся все висше та висше як великий орел і летить що раз бистрійше в гору та в гору, а сам що раз менший як голуб і що раз білійший та дальший, аж... зовсім пропав мені з очий у високих надхмарних

просторах. Отсе патичок із тої вязанки, що носив нещасний під пахою. Гляньте, Дідусю, кільки тут крові...!

І передав Святому сумну знахідку.

— Воротарю, сказав Дідусь, поклич сюди голуба з клітки.

Привели сивого голуба з раною у грудях.

— Відки ти, голубе?

— З „Вільхового Яру“ та з сирітської хати.

— Чому так дивно зветь ся твоя хата?

— Так прозвали її люди від тоді, як збудували, тому що одним одна стоїть у ярі під лісом і ніхто не хотів у ній сидіти.

— Скажиж, як було з тобою? Там мешкали твої родичі?

— Так. Батько наймали ся за побережника у „Вільховому Ярі“, а що в нашім роду не було комірників, а самі господарі, тому для гонору побудували собі хатчину під лісом, щоби не коморувати на скарбовій хаті. Крім мене було ще двєс дїтий, а мама померли торік.

— Батько на війні? — запитав Ангелик.

— Так — відповів хлопець. — Батько пішли на війну, а я лишив ся пильнувати дїти.

— І ти... давав собі раду з дїтьми?

— От, потрохи. Від коли мама померли, вуйна приходили варити для нас їсти, а попри них я

научив ся і шмате прати і посудину мити і страву пригрівати. Я, бувало, приладжу що треба наперед, а вони приходять до нас, скоро зварять у себе. Так було і потім, як тато пішли на війну: через кілька тижнів вуйна приходили до нас що дня, а пізнійше зачали навідувати ся що два дни, бо вони мають свої діти і їм за тяжко було ходити так далеко з села; до тогож самі виділи, що нема чого про нас так далеко іти день-в-день, бо ми не були такі дуже маленькі: Олена уміла вже й ключкою води начерти з кирниці, а Марта брала ся вже говорити. Пізнійше приходили звичайно два рази на тиждень, а часом ще й у неділю з на-нашкою. Варили нам раз на кілька днів, та ми й не забагали. Решту робив я сам, а десь-колись на-нашка забрали наші сорочки та полатали, бо ка-зали, що я латаю дуже грубо і неладно. Під той час прийшло якесь військо і я дуже тішив ся, що буду видіти, як на правду бють ся. Били ся зараз за лісом і я... ночі не досипляв та ходив дивити ся, але так, щоби не бачили мене — нераз аж на дерево вилазив, щоби дальше доглянути, але... зви-чайно лише чув, як стріляють, а видіти не видів. Аж раз я виліз на високу вільху і як поглянув праворуч, аж у голові замутило ся: від наших і від московських зароїли ся поля і ліси і світ і гори. Ще тільки людей я не видів! Що й як вам ка-зати?... Ви знаєте Панькової Анни Дмитруня? —

Йому вже має бути з п'ятьдесять років. Про нього розповідали в селі, що заблудив на ярмарці у Войнилові, чи може — вже добре не тямлю! — ажень у Сморжу. Ціле село сміялося потім з нього. Таки не можу нагадати, чи у Войнилові то було, чи ажень у Сморжу? Досить того, що такеж сталося було й зі мною — я зовсім з розуму зсунувся! Як побачив..., ледви з дерева зліз, трохи не впав коміть головою. Так я собі гадаю, що не штука було мені бути мудрим колись, як я не видів даліше свого носа, але... ні Вільхового Яру ні наших славних гір ні мого сирітства я не видів ніколи з далека. І... як то кажуть про того Гуцула, що перебрив великий Черемош у повінь: — скоро оглянув ся, то й на місци застиг..., а він жеж Гуцул, від чогобудь не пропаде! Таке було й зі мною... Від того часу я ходив як завернений: ні сюди — ні туди. Хиба тільки, що навмання до хати трафляв, як сліпий кінь до стайні. З разу я навіть не вірив, що се Москалі стріляли зараз за нашим лісом, а тепер і знаю і розумію, тільки не виджу.

— Щож тобі в очи? — запитав Ангелик.

— Я і сам не знаю, що таке. З разу..., як наші вибирали ся на війну, було так багато ясности всюди, а потому... заневидніло ся в лісі як у ямі, ну тай... чи багато треба, щоб осліпнути? Якесь лихе світло відав чи не вдарило мене і я

пробив собі очі на терне. Я отемнів і загубив дорогу та зовсім стратив ся у світі як блудна та замотиличена вівця.

— Заспокій ся, дитино — сказав лагідно Святий — і коли хочеш, то розповідж, як було з тобою.

— А так було, Дідусю: Я пішов до ліса по ріще. Назбирав ціле наруче і вже мав іти до дому, нараз... хтось стрілив з за корча — я похитнув ся і впав — щось стало ся мені в очі — я не міг уже трафити до дому. Дві ночі ночував під копичками сіна — на третій день якомсь добив ся до хати. Прийшов, кличу дітий — не обзивають ся; смотрю на постелі — нема, за печю — теж нема. Гадаю собі: аж тепер біда! Жаль мені — дуже жаль, а плакати не можу, бо... очий не маю. Знов біда — ще гірша! Пішов я до вуйни — а йшов цілий день, бо ще не знав добре ходити на потемки... Питаю — кажуть мені: є діти! Гадаю собі: слава Тобі, Господи! — Щастє моє!... І такий я радий, аж не знаю, що зробити з собою. Що розумні, гадаю собі, то щасливі. Гусята на воді та нераз пропадуть — заплинуть хто зна куди або нераз сам пастух відпасе і не зможе найти, — а ту... „Ми, кажуть, схотіли їсти тай пішли до вуйни“... Кажуть вуйна, що діти лишуть ся у них. Добре! — кажу.

— А ти? — запитав Ангелик.

— Я?... Про мене гадали, що я зовсім пропав,

а як поглянули на мої очі, то тільки заплакали. Тай годі. Ба! Прийшла осінь, почали в селі люди хорувати — найбільше діти — тоді й померла наша Оленка. Вуйна почали за свої журити ся. Рада в раду... і Марту взяли нанашка за свою — вони її до хресту тримали, а що своїх дітей не мають, то дуже сумно в хаті. Так, кажуть, доки твої тато не вернуть з війни, доти Марта най буде у мене — я їй, кажуть, кривди не зроблю, а потім... буде так, як вони скажуть, ніби ...значить... мої тато. Коли так, то я, кажу, не маю у вуйни чого сидіти: роботи не дають мені ніякої, тому що я не виджу, а я знов не хочу дурно у них бути. І пішов я у свою хату сидіти, хиба іноді ще зайду, бувало, до нанашки спитати, що Марта робить. А нанашка її з рук не пускають — так бавлять ся з нею як дитина. Посиджу я у нанашки годину тай знов іду до себе... У своїй хаті було все, чого мені треба: мука в коморі, бульба в городі, вода в кирниці — кресало, кремій і губка, бо тато, бувало, як ходили по лісі то курили люльку, аби комарі не кусали. І так я жив... А потім ...знов мені щось стало ся... забагло ся наново провидіти і така нудьга взяла мене, що не міг одної хвилини в хаті висидіти!... Ходжу, бувало, стежками і журю ся та кличу голосно стрічних людей, — прошу, щоби ратували мене... Приходили різні люди, говорили до мене і свої і чужі і ще якісь інші, ні

свої ні чужі — бо й хто би там знав усі народи на світі? — і, правду сказати, — ніхто темного не любить і довше говорити з ним не хоче. Бачить ся... ніхто йому лиха не зробить, скоро подивить ся, що справді він темний, а проте... хто колись був видющий на очи, а потім заневидів, той так багато кривди чує у собі, що нераз... сам себе не тямить. Здасть ся... і світ і доля і люди змовили ся чи завзяли ся, щоби темного кривдити, бо й нема нічо лекшого, як кривдити... сліпого... Коби очи були, то може сплакнув би десь-колись, а то... чую рану у грудях тай годі... Але я вже багато навчив ся..., бо і з ріжними людьми стрічав ся... Раз-у-раз приходять нові люди, а я... заєдно темний та темний... Жаль мені... Мушу ходити старими дорогами по лісі та по полі, бо... нових доріг у світі не можу і не вмію доглянути... — без очий не розшукаю, не найду, не виходжу!...

— Чи жаль тобі, голубе, життя на землі?

— Жаль було колись: я знав, що світ такий гарний, а я не виджу його, бо не маю очий.

Дідусь післав Ангелика, він повернув за хвилию і щось приніс.

— Чи пізнаєш? — запитав Чудотворець.

Голуб нахилив ся, повів руками наперед себе і сказав:

— Се сльози мого батька. Де він тепер?

Святому на хвилину неначе голос замняв ся у грудях.

— Де тепер мій батько? — в друге запитав голуб неспокійно.

Дідусь підійшов до нього і сказав:

— Радше булоб тобі, дитино, не питати. Але... коли хочеш доконче знати, умий отсими сльозами свої очи. Батько виплакав їх, коли раз... у трудну хвилю згадав... будучність вас троїх: тебе, Олени і Марти.

— Розумію — відповів голуб. — Мій батько згинув на війні... і ще в останню хвилю журился долею сиріт...

Потім зробив так, як казав Старець — затряс ся з жалю, заплакав ревними сльозами і... провидів.

— Лишім йому трохи часу, най виплачеть ся — сказав Дідусь. А коли обсохли очи у нещасного, знов запитав його:

— Чи жаль тобі тепер за життєм на землі?

— Здається мені, що більший жаль ніж перше.

— Чомуж так? Як гадаєш голубе?

— Світ такий гарний, а я не буду бачити його, хоч і маю очи.

— А чи у нас не гарно? Лишиш ся тут і забудеш про світ на землі.

Голуб ще більше посумнів.

— Може й гарно, але... щож я буду тут робити? — запитав несміливо та зажурено.

— Тут і для тебе знайдеться робота, яка тобі люба буде, а... у вільний час, як схочеш, будеш звідси дивитися на землю.

— Жаль тільки дармо дивитися, як люди гинуть і марнують ся — сказав насмілюючись потрохи. — Коли жити, так радше вже бідувати разом з людьми!

Сказав се сміливо і голосно, аж Святий здивувався.

— Хибаж усі люди мусять бідувати на землі, навіть потім, як скінчиться ся війна?

— Не знаю, Дідусю. Кажуть у нас старі люди, що чоловік бідує до смерті. Мабуть воно правда, але я, хоч і бідував, а проте не жалуюся, що звик бідувати.

— Що ти робив би на землі?

— Я?... Тепер?... Гм... Коби то я знав, чи... Марті добре буде у нанашки?... Бо... щоби на мене батькова сльоза не гнівала ся!

— Марті буде ліпше у нанашки, ніж у тебе могло би бути. А що таке? Чому так питаєш?

— Чому?... Бо я ще колись..., як покликали першу резерву, нераз так собі нишком гадав... і просив батька, щоби взяли мене з собою. Але я тоді ще малий був і не знав, що так не мож. Батько не взяли, бо казали, що треба комусь діти

обійти. А тепер.., коли знаю, що Марті добре буде, я знов маю таку гадку, але вже... трошки інакшу...

— Щож таке? — питав Дідусь. — кажи сміло.

— Я пішов би просити, щоби... записали мене до Гуцульських Сотень.

— А хибаж ти Гуцул?

— Я... хоча не зовсім справедливий Гуцул, але по горах умію ходити, на кони умію їздити, майстерство трохи знаю — таки сам з себе навчився — і стріляти умію так як мої тато; до школи я трохи ходив і навіть газету знаю прочитати, всі наші гори сходжу сюди й туди і не заблуджу, а у Вільховім Ярі знаю навіть напотемки всі стежки. До тогож ...у Гуцульских Сотнях не лишень самі Гуцули — там є навіть кілька паничів..., чи мало переїхало всячини попри мою хату, а оден парубок ще сеї ночі їхав через Вільховий Яр... з далека, ажень від Дикого Поля...

— Кілько тобі літ, сину?

— Тринайцять минуло на весні.

— Ще мусиш трохи заждати.

— Я, що правда, не знаю добре свої метрики... — може маю і більше..., але гадаю, що як зажду, то спізню ся і без мене наші Україну звозять.

— Україну, кажеш? Гм... Не знати, як то ще буде...

— Я певно знаю, що так буде, як кажу.

— Знаєш ти що? Лиши ся у моїй світлиці... будеш літати і дивити ся на землю та приносити звістки про людську недолю.

— А як колись утічу від вас, Дідусю? — перебив.

— Ну, то пропало! — сказав здивувавши ся Старець.

— Нехай і так — сказав з жалем. — Коли мені судило ся сидіти ту на ласкавім хлібі та марнувати у вигодах молоді літа, то позвольте, Дідусю, хочень дивити ся з гори на землю і з далека радіти її щастєм, коли славне військо гуцульське стане на ворога. Скоро навчу ся добре літати, буду дивити ся з висока-з висока..., буду своє серце ділити на двоє — радість і смуток сльозами змивати — —

— Чомуж так, голубе? — перервав Старець.

— Чому? Гм... Приносити вам звістки про недолю, а самому жити в добрі?... Ні, Дідусю!... Що булоб недобре, те радше лишити собі і вам навіть не згадати — за те... як що тільки доброго буде, те скажу і вам, Дідусю, так радісно і послушно, як своєму отаманови...

— Може й так, мій славний козаче. Ще час нам умовляти ся аж до останнього слова, а сварити ся хиба не будемо. На разі пійди і попроси, най тебе нагодують... Відпични собі, заки виростуть тобі соколині крила, а там — побачимо.

І сивий голуб злетів на рамя Дідусеви, а потім подав ся зі світлиці у двір.

— Добре, що ти уратував отсього прибуду — сказав Дідусь, коли остав у двох з Ангелом. — Таки, як виджу, я не надармо посилав тебе — одного сліпця менше на землі... Щож ти ще бачив, літаючи по світі?

— Поза те.. нічо доброго — відказав Ангелик з жалем. — Божевілле тай годі... так, що давного світа не мож розпізнати...

— Щож таке, сину?... Оповідай спокійно.

— — — — —
Ангелик помовчав хвилину, а тоді почав казати:

— ...Лечу я лісом та дивую ся: у Ярку з поза гілочок, обсипаних ледяними кораликами, прозирає блискуче озерце: обмерзлі береги з потолоченим зїллям ще з осени і стоптаною травою, а на середині синїє незамерзла полонка. Приглядаю ся близше та очам своїм не вірю.. Поміж потолоченим бадиллем, неначе втопаною стежкою, ходять у хороводі яксь три дівчинї: одна прийшла від півночи, друга від опівдня, а трета від сходу і всі три зійшли ся у Вільховім Ярі. Блиснуло сонце зза горбка і кинуло сніпок світла понад їхні голови у воду. Дивлю ся — блистять іней як ліс білих сосон, а в ньому так ніби русалки у теплий вечір в літі завели до місяця танець над зачаро-

ваним ставком. Але... хиба русалки так сумно й погано гуляють? — гадаю собі.

— А тиж бачив русалки? — спитав Святий.

— Бачив, Старче Божий, Ще як служив я підпасичем серед вівчарів, що пасли Юрієві стада, та ...бувало... товар полягає на полудне, а я тоді не маю що робити: ходжу собі та счисляю травичку на лузі та бжолу на зіллю та підглядаю пташки на деревах. Так зайшов якимось за червоними пташками аж у ліскові сади. А старенький Садівник зобачив та зараз і завдав мені роботу. „Ми, каже, оба в одного пана служимо. Пійди, каже, та поражуй мені цвіт на орішині, а то мене вже, каже, і ноги болять і в голові мутить ся, ходити та рахувати та памятати, кільки й чого. Від здорового, каже, пообганяй мушку, най не червить а падалишні пощибай“. — От я і вибрав ся якимось у місячну ніч, коли завязуєть ся на дереві сам чистий цвіт. Тоді я перший раз побачив, як над глибоким озером якісь химерні дівчата перекидали ся лелінім цвітом. Кілько тоді чистого цвіту на ріжному зіллю напсували... ті несамовито розбавлені панянки з випещеним лицем, з кристальним та студеним поглядом в очах, з розпущеними косами, такими як молодий очерет. То були правдиві русалки!... А нині я видів зовсім не те. Ні, ні! Се, що я видів, були молоді дівчата з села, позакручані у квітисті хустки, з лицями як у дітій —

таки що так трохи не діти — тільки збавлені та пропащі, вимарнілі та за вчасно постарілі, з ви-плаканими та підпухлими очима, з прибруканою білою квіткою в руках і мабуть з розпукою в серці або з неладом у розумі.

— Деж вони були сю ніч, що ми не бачили їх? — запитав Старець з жалем, мов би доко-ряючи собі.

— Я підслухав з їхньої мови, що матері про-гнали їх з хати і вони не ночують дома, а тиня-ють ся по лісі. Салдати кинуть їм іноді шматок хліба і так вони живуть з дня на день — нещ сні та бездомні.

— Щож дальше? — запитав Старець по хвилі, тяжко терплячи від такої новини.

— Я трохи був утомив ся, то й сів на гильці і заспівав справді як пташка на весні. А дівчата протерли до сонця неначе заспані очі і заплакали.

— Трохи необережно ти зробив, сину, що нещасній людині нагадав про щастє, не заворо-живши вперед її недолі.

— Колиж бо вони, сяк чи так, байдужі були про мене та про мій спів, а заєдно плакали і пла-чуть колинебудь та чоگونهбудь. Так і тоді. Почі-пали ся за руки та почали заводити неначе при-співуючи. От я і затамив піврвані куснички з їхніх дивних пісень:

Ой вертали журавлі з півночі,
 Як Москаль дивив ся в карі очі;
 Тай посіяв цвіль у біле тіло,
 Щоб до віку серденько боліло.

Потім хияляли ся як на вітрі троща довкола
 озера і плакали. А як зачули щебет пташки, спі-
 вали дальше:

Не щечечи, пташко, до схід сонця
 Тай не стукай до мого віконця,
 Бо я довгу ніченьку не спала —
 Сорочечку шила-вишивала...
 Як дошию, то й не пожурю ся,
 Але пійду, з дунаю наплю ся;
 В заріночку землею прикину —
 Будь здоровий, невчасний мій сину!
 Від тебе я ще слова не мала,
 Тільки матір зі світа зігнала.

Переспівали і знов загуляли по свому: обій-
 шли кілька разів озеро і плескали в долоні, неначе
 гріли ся в руки. Потім завязували собі очі і з оцві-
 тини білих квіток, що, бувало, квітчали ними в літі
 свої коси, обривали листок за листком та кидали
 у воду — так неначе щось ворожили. По сій во-
 рожбі одна трошечки ніби радніша була, а другі
 аж чорніли з журби — ходили довкола озерця та
 співали:

Плачте очі, цвіль змивайте з тіла,
 Щоб головка по вік не боліла.

Видко, що свої пісні вони тепер склали наборзі, під лад своєї недолі, кожда з окрема, на сумну розраду собі — що одна втихла, то друга починала. Потім всі три неначе сміяли ся. Нехай і так, що се був сміх. Але се був страшний сміх, що нагадував крик сови в ночі. Затягали якось дивним ладом свої пісні та підхоплювали химерні звуки: „Тай гульк! Тай гульк!“ — так як під час бурі хлюпотять хвилі на воді — і підскакували, бо певно бідні померзли в ноги, стоячи на морозі, на леді. А потім знов заводили всі нараз, неначе свої похорони справляли, і знов кидали у воду листки з білої квітки. Вільховий Ярок розспівав ся як старий ліс на весні, а співи тхнули розкислим болотом, як свіжа глина на молодім цвинтарі. Я позбирав по кілька їхніх сліз, що нападали на потолочені листки довкола озера.

І передав Дідусеві листки, зрошені слізмами.

— Щож іще? — запитав Старець, приглядаючи ся сльозам на заржавілій бадилинї.

— Нараз прибігла від села ще одна дівчина: струнка, як біла берізка, з очима гордої дитини — перелякана, боса та розхрістана, з розірваним намистом на шиї. Бігла полями як витровлена серна — бігла просто через постинані, старі вільхи в ярі, калічила ноги на пні та лишала криваві сліди на снігу, а як станула на краю озера, крикнула неса-

мовито, гордо сверкнула зневаженими очима, розігнала ся та скочила у воду.

— Нещасна! — закликав Старець, заломивши руки. — А тиж не міг відратувати?

— Годі було! — відказав Ангелик сумно та безрадно. — Силу моєї спромоги я витратив над недолею хлопця і тому... не міг уже вдіяти нічого... Ну, тай не знаю, чи годить ся ратувати такого, хто сам уже не хоче для себе поратунку ні відки. Се, здаєть ся, було би нелюдяно...

— Може воно й правда, як ти кажеш, — перебив Дідусь — але ...ти забув, що неоден не просить лиш тому, бо не знав, чи мож би просити ще когось, щоб ратував його... Такому треба помогти.. Але... як воно скінчило ся те, що ти зачав розповідати?

— Сумно закінчило ся тай годі! — відказав з жалем посол. — Гулькнуло! Задзвеніло, неначе в ухах прохопило ся, а потім — загуло. Темна глибінь розскочила ся та зливала на березі поточене зілля, а на середині плеса гойдала ся закрівавлена біла квітка — гойдала ся дві-три хвилини, а потім стала легко верхом примерзати. Дівчата крикнули та розбігли ся як сполохані курупатви, а за годину-дві, скоро сонце трохи підбило ся, я бачив їх знов разом, як завели свій хорівід на іншим місци.

— Нещасні! — закликав Старець. — Ще заки

перестали бути дітьми, почервіли як червиві яблука і змарнували свій вік молодий!

— Чомуж вони так марнують ся, святий Отче? — запитав Ангелик.

А розжалений Дідусь обняв його ясну голову і закликав дивно зміненим голосом:

— Синочку!... Всевишній поблагословив твое серце неповинною молодістю. Ти не знаєш, серед якої погані нераз приходять люди на світ і яку погань діють вони, гірше звірини! Не знаєш — та й не знай! — щасливий, що не треба тобі знати. Живи собі безжурно серед небесних, то й може старіти ся не будеш ніколи ні клопотати ся людською поганю. А проте можеш бути і добрий і людяний. Не забудь, сину, про долю сих бідних дівчат. Не забудь і пильнуй, щоб і я не забув,... у мене, знаєш, журби, — як листя на дереві... Попросім благодашне сонічко, щоби гарно-гарно нагріло їхні серця, щоби сі нещасні або як найскорше потратили ржу, що зїдає їхнє життє, або щоби...

— Не доказав, але непрошене слово жорстоке відігнав від святих уст.

— Або... що? — допитував ся Ангелик, видячи, як Старець бореть ся з недобрими думками.

— Або — сказав по довгому ваганні — щоби вони... так як червиві яблука, заки ще дозріють на дереві, — — —

Покотили ся сльози і здавили тихий голос на

устах... неначе залили водою страшне слово недосказаної думки. Ангелик припав до Святого, як малий внучок дідуневі до грудий, і чув, що сльози Небесного Старця готові ще побрудити його біленькі крила.

— Нещасні, нещасні! — повторював Дідусь неначе сам до себе, розбирав свою журбу і впадав у що раз глибшу задуму. — Так, значить, ти навіть душогубства бачив сеї ночі? Ні на що не придало ся слово, ні чарівне зілле. ні молитва?... Невжеж Найвисший забув про нещасну землю? Чи вирікаєть ся її?

— Ціла долина смерти покроплена нині свіжою кровю! — сказав Ангелик безнадійно.

— Так, так! — зітхнув святий Дідусь і помовчавши добру хвилию згадав:

— А щож співець? Чи ти збудив його?

Заклопотаний Ангелик спаленів легонько, а потім зачав розповідати:

З ним теж трохи дивна пригода... Я застав його, як сидів у своєму рові напівзбожеволій. Кріпкий сон ще тяжів на його очах, та він перемагав себе. Колиж побачив мене, вихилив ся з рова і сказав, мов неприкаянний: „Спасибі тобі, моя біла доле, що приходиш по мене... Я так рвав ся воювати, але... від якогось часу не можу. ...Сумую, бо чую тяжку обиду і кривду... Коб я міг був пла-

кати, а то... зневага і біль закаменіли мені у грудях... Чую, що смуток перемиг мене і я вже не людина, а вірний пес на припоні — пильную хати без господаря, хоч і собачої буди не маю для себе під плотом... Крачуть надімною чорні круки, літають довкола хрестів, де розпинали українських шпійнів, і хочуть, щоб я для них співав, а я... тепер забув усі пісні і навіть гавкати не вмію". — — Так говорив той нещасний вояк і троїв себе гірким словом, Я бачив, що він... тратить ся..., і ще хотів ратувати його: кладу руку на його безсонні очи і кажу: „Заспокій ся, брате. Бог з тобою!“ Він поглянув у гору і дивно прояснив ся. Але в сю хвилю... роздав ся по лісі сильний свист. Куля вбила ся у груди і... співець зітхнув... в останній раз. Мені жаль було змарнованого життя і я хотів заждати, аж його поховають, а тимчасом літав далеко по лісі та шукав насіння з білої верби, щоби посадити на його гробі. А похоронили його в низу, над потоком, без великої слави, як ледачого вояка з нації шпійнів. Шукав я, шукав..., вкінці таки найшов одно зовсім здорове зернятко і посадив. Як з того зерна виросте у лузі кучерява деревина, а люди вийдуть косити зацвилий луг, тоді вітер буде торкати срібні листки, а вони заговорять душею тої людини, що похована під білою вербою. І тоді... кожда вербова сопівочка і кожда галузка калини і кожда очеретяна стебе-

лина і кожда квіточка в лузі насякне піснею про безсонного співця, що строїв ся своїм рідним смутком.

— Ти добре зробив; мій сину. Хоча.., дивно і важко мені раз-по-раз чути, що люди гинуть... там у долині, але... щож ти міг більше зробити для памяти безталанної людини?

— Ось тут, Дідусю, порожна плівка з його іменем, а сльози у ній не було — сама тільки по-рошина. І серце зовсім розточене, як спопеліле муравлище. Він був нещасний, тому що не плакав? Неправдаж, Дідусю?

— Правда, сину. Він був самотній — сам оден і... не міг плакати ще від часу, коли видів убиту жінку на Дикім Полі. Колись він рвав ся воювати за рідну справу, бо у ньому була частина душі великого нарсда, що нещасним смутком значить тернисті сліди на своїй дорозі. Але.. знавш, сину,... де дрова рубають, там і тріски летять, а війна се... страшне жниво навіть поза боевищем. Сину! Війна упала прокляттям на його земляків. Упали не тільки перші стрільна від поля на їхні буйні голови, але й перші прокляті петлі здавили вимарнілі шиї у нещасних старців, та жінок. А він іде в поході і не знає нічого, — мріє про похід рідної армії на золотоверхий Київ...

Колиж бачить і переконують ся на свої очи,

тоді... тратить розум разом із своєю кривою вірою в побіду вимріяного ідеалу.

А з тою жінкою та дітьми що було? — пригода тай кінець. Але молодий, не може зрозуміти зовсім простого випадку..., фантазує, вигадує, змагається сам не знає з ким. А ще до того, коли він бачив, що його нещасних земляків починають скрізь називати зрадниками і що багато їх пропадає, чи винен чи не винен, від тоді він закаменів у своїм болю, та почав тяжко нездужати, а в кінці зовсім стратив ся. Тому я знаючи, як трудно перемогти себе пропачію людині... навіть за нашою підмогою, благословив його, як такого мужа, що взяв на себа біль нещасних земляків і... терпів понад інших більше та довше, бо він не тільки бачив і чув, але й думав та розумів. Трохи за пізно прийшов для нього поратунок від нас, але... він міг ще подужати і я бажав, щоб він поздоровів. Колиж він згинув від червоної кулі, хоч я благословив його на життя, то... прокляті най будуть ті, що знеповажили моє слово, проголошене в долині смерті в опівнічну годину нашого царювання на землі!...

Святий Старець взяв у пригорщу тяжкий боклажок, що носив на грудях, і закликав твердим голосом:

— Отсі сльози найтяжшого горя упадуть каменем на імя безбожних!

Ангелик аж налякав ся дивного пророцтва, бо ще ніколи не бачив, щоби святий Миротворець так сердито дорікав та проклинав. Але Старенький не гнівав ся і не лихословив, тільки пригорнув намерзлий боклажок з сирітськими сльозами до кривавої рани у грудях. Важкі та скаменілі тяжили аж пекли добротворяще серце Святого так як рана у прострілених грудях пече від оловяної кульки, вбраної у сталевий панцир. А проте лице його знов було ясне та погідне, а погляд ласкавий та тихий. І така саміська погода й тишина була скрізь у небесному Дворищі — у тихому світі веселих голубів, що білими стадами вкривали тік перед скляною палатою.

Тільки сивий голуб на самім вершку небесної башні — сидить і всидіти не може. Дивить ся в низ і радїє, бо видить людей, що як мурашки нишпорять по долині смерти. Прилітає до Дідуся.. сумний... та с неначе засудили його на досмертну неволю — і каже :

— Колиб ви знали, Дідуся, як я тут тужу й сумую ! Краси у вашім Дворищі багато, але що з того ? Коли простору, бачить ся, менше як на нашій поляні у Вільховім Ярі. Місця не можу собі тут знайти і почуваю себе неначе у клітці. Сїв я на вершочку вашої світлиці — ні їсти не хочу ні пити — чую, що слабну ; полетїв на башню — ще

більша туга; як побачив людей — от-от... занидію з жалю, зовсім таки пропаду. Невдячний я, що покидаю ся ласкавим хлібом, а проте... як подумав собі, так і говорю щиро. Спасибі вам Дідусю, що були такі добрі, вернули мені зір. Велику ласку ви мені зробили.. Але не прогнівайте ся, як ще попрошу вас о щось..

— Кажи, мій голубе.

— Позвольте мені пробути у вас ще три дни, а потім я пійду собі.

— Голубе, а хибаж ти не втомив ся? Невжеж би твоя рана у грудях так скоренько загоїла ся і ти... забув про все те, що колись боліло тебе?

— Не забув, Дідусю, ні. Але... з радости, що ви зір мені вратували, я скоренько прийду до себе і виросту та сили наберу. У Бога, кажуть, рік як оден день.

— А! — засміяв ся Старець. — Як ти собі штудерно вимудрував. Ти, видко, щось колись учив ся і тому кожде слово перекинув на виворіт... Ну... чого там ще хотів би, сину?

— Я просив би ще: як покину вас, лишіть мені силу і змогу — літати.

— Нащо тобі?

— Я полечу собі.. — і замовк неначе від сорому.

— Куди? — запитав Старець дивуючись. — І... не жаль тобі буде отсього Дворища?

— Трохи жаль буде, може не так за небом, — бо я не привик до роскоші, — як за вами, мій добрий Дідусю. Але... щож зробити, коли й тепер мені дуже жаль за землею.

— А тиж у хмарах не пив води з жерельця забуття, що ум пьанить, на серце сон наводить, заморює чуттє...?

— Не пив, Дідусю, ні, бо сам летів за хмари, не бачив і не знав, що треба пити. А вже тепер, коли і знаю, то не пив би за ніякі скарби!

— Не горячи ся так, сину, не вирікай ся заздалегідь добра, що може всякому придати ся та не забагай такого, чого мав би колись пожалувати. Посидь ще трохи у нас, заходи до мене та поговоримо, а то... мені жаль буде за тобою, як ти відійдеш.

— Я хотів би заслужити собі на побут у вашім Дворі, а тоді вже сам прилечу до вас, Дідусю... колись..., як згину... Та я ще ні не жив ні не нажив ся... і доки живий, хочу літати, хочу мірити ся з соколами, з орлами.

Дідусь погладив його голову і сказав:

— Кілько у мене голубів, нема такого як ти. Хибаж у тебе не соколині крила, дарма що ти голуб? Я бажав би, щоб ти, скоро пускаєш ся в далеку дорогу, літав як справдішний сокіл, як бистрий орел, щоби не дав себе взяти під ноги нездарним соколикам та хитрим орлятам.

— Я хоч і добре умію літати, а проте лишу ся голубом до смерти. Пійду на землю, бо на землі я виріс: там я належу... і згину — не знаю, як і де.

— Як ти дивно говориш, мій голубе...

— Не дивуйте ся, Дідусю... Хоч і як гарно у вас, а таки я тут не дома, а в гостях. Щойно тепер от-от я бачив — — землю з далека, з висока... так... мов би тільки крізь сон... пригадував собі... Коби ви знали, як у нас сумно, коли чути як на горах тримбіта заграє... А проте... гарно, хоч сумно! Мені здаєть ся, що колиб я відси почув... у таку дивну хвилю, перед заходом сонця..., так... хоч умію трохи літати, зложив би крила як на сон, замкнув би очі і полетів у низ коміть головою... так просто... та й упав би в наш Дністер або таки в сам Черемош, щоби з його глибині чути було мені голос рідного смутку.

Дідусь почав слухати уважнійше, неначе пригадував собі колишні переживання.

— Я знав одного — теж такий був: був співець, хоч і з простих людей — у вас, видко, таких як ти багато: коли не в голос співаєте, то двічі серцем нудьгуєте в жалю гіркому примираєте... Виджу, що туга вже занадто розібрала та розжалила тебе і... хоч як дуже жаль мені, а проте... не буду довше спиняти тебе... Як хочеш, сину!... Про мене — лети, але... шануй свої крила!... А як лихо нависне над тобою, тоді .., хоч би й останками сил..., доки ще

пора буде, лети у мій захист — я не прожену тебе...

І прогорнув його до груди як дитину, бо знав, що він, хоч і химерний, а проте не злукавить супроти нього. Опісля ще раз приглянув ся йому і сказав розжаленим голосом:

— А як і сили не булоб у тебе летіти, тоді згадай мене і будь завсе зі мною своїм голубиним серцем...

І довгу хвилю дивив ся голубови у слід, щоби добре затямити собі його щирі та нелукаві очи, вітхнені та захоплені, як у дитини...

— — — — —

Міжтим на тоці кипіла завзята робота. Святий Юрій, видячи ціле море людського горя, обіцяв з весною поорати людям покалічену землю і засїяти та післати на жнива буйний урожай. На Юрієве слово хор робучих ангелів трохи повеселів. Сонце гріло ласкаво і лагідно, так як грів у найгарніший день весняний на землі, а білі голуби зараз і почали насипати сльозами дві сівні: одну для святого Юрія, другу для святого Миротворця.

— Чи добре спали, святий Отче? — запитала гуртом небесна челядь, коли Святий вийшов на тік зі своєї світлиці.

— Не спю у день, мої діти... Але й не буде мені доброго сну аж до нового Різдва, бо... здаєть

ся мені, що землі забракне, щоби отсі сльози приймила.

— Не сумуйте, старенький Заступнику нещасних — сказав святий Юрій. — Землі доволі. Поспіємо обробити, виоремо та засіємо — облекшимо недолю — придбаємо хліба — життя і радості примножимо!

— Спасибі тобі, мій добрий Хліборобе, але... не так воно легко, як гадаєш. Сі сльози мусять упасти знов у ту землю, відки вийшли ті люди, що їх виплакали. Та не так воно й легко. Країна тих нещасних людей від пів року потратила довгі загони святої рілі і перетворила ся в дике поле, на якому Білі і Червоні шаліють у боротьбі за кожний клаптик землі та поливають своєю кровю кожду грудку. Від сього поля здичінне і смерть пішли, як буйний вітер, по всій нещасній долині. Ти хочеш орати і сіяти?... Гарно... і я гадав так робити. Але.. скажи мені: деж є та родюча земля, що має приймати виплакані сльози? Адже ти знаєш, що коли господар має сіяти, то вибирає таку годину, коли тишина на полі: перед сівбою не має бути ні вітру, ні негоди, ні птаха-ворога, ні грізної хмари. Навіть ворона не сьміє ходити тоді по зораній скибі і тому сівач відганяє її, щоб той чорний птах не навів бурі на засіяну ниву... Що з того, що ти, Юрію, буйно засієш? Коли ворог столочить і помервить, ще заки зелене жито заку-

черявить ся.. Шкода, мої любі, що ви вже тепер посипали повні сівні... На землі не така гарна погода, як у нас. Ой ні, ні — там... ще далеко до весни і.. ще дуже далеко до сівби..

І святий Чудотворець відійшов до світлиці — утомлений, сумний та зневірений — а Юрій замовчав, бо не хотів довше змагати ся зі стареньким Дідусем, якого вся небесна челядь любила і шанувала. Видячи, як він тяжко побиваєть ся безнадійною журбою, припали над людськими сльозами та почали просити Найвисшої ласки і помочи для всіх нещасних, прибитих і сумних, неволених та знеповажених. Сонце кидало сніп ясного світла на небесний тік, де сумували людські сльози, як почорнілі квітки. Колиж ясний промінь заглянув і до скляної світлиці, видко було, що зі старечих очий Святого упало в шовковий боклажок на верх сирітских сліз дві срібні сльозині. Тоді ясне сонце, затроєне видом плакучих квіток на тоці і видом сліз в очах Святого, почало каламутити ся і темніти. Помітив се Воротар і дбаючи про добро та радість серед мешканців неба незаметно відчинив ворота, щоби сонце зараз перехилило ся низом поза лінію хмар, щоби своє замрачене світло перекинуло на долину смерти, та не смутило світа у небесному Дворищі, бо тут має бути заєдно — весело та погідно.

Але святий Дідусь вийшов зі світлиці і сказав:

— Не труди ся, Воротарю, бо не твоя спромога змінити у сонїшній дорозї те, що з давна постановлено без тебе і без мене.

І зараз споконвічна Сила завернула заплакане сонце лицем на небо. А тоді Святий, утираючи журну сльозу зі старечих очий, сказав:

Так, так, благодашна Сило! Не покидай нас, всевидюще сонце, не лише тоді, коли радуєш ся, але й тоді, коли плачеш, не тікай від нас. Суши отсі сльози недолї, а як вибереш з них багато жалю, то іноді й само заплач. Ясне небо не потемніє від твого захмареного лиця, за те.. чим більше людських сліз будуть бачити тут, на небі, тим менше буде їх там, на землі.

— Саме збираннє сліз не pomoже — перекинув Воротар — а треба ще й зелїзних полків до боротьби з усякими супостатами.

— Придали би ся може й зелїзні полки і зелїзні полковники, але не треба саме нам забувати, що воєнні справи не наш ресорт, хоча майже всі ми колись, як були молодші, і бороли ся і воювали бодай трохи. Минуло ся. Кому наказали бути воротарем, чи дворовим, чи писарем, той най не силуєть ся зробити себе генералом ні астрономом, щоб не вирости самому собі понад голову. Кождий най робить те, що має робити, і.. тому я... збираю людські сльози,

Трохи не до вподоби були сї слова Ворота-реви і він сказав:

— Одначе вам, Дідусю, вжеж таки пора пійти відпочати, а то ще, чого доброго бою ся, що за-недужаєте.

Але Святий відказав добродушно:

— Не бій ся, сину. Скоро заспокою свою журбу, тоді вже відпичну собі за всі часи.

— — — — —

І станув посеред сліз, а захмарене сонце світило сумовито над ними. Громада робучої дрібноти припала навколїшках до землі, а серед неї великий Старець у своїй високій постаті з вітхненим лицем, з руками піднесеними в гору, з очима, що блистїли від сліз. Як гомонить стишеними хвилями однодушний спів праведної молитви, так молився весь двір небесний за людську долю — одним акордом тужного псалому... Складений тік неначе розцвився сльозами людського горя. Квітки чорніли своїм болем та смутком і кидали в гору дрібні тїни, як мірияди чорних зірниць, а високій звід темнів від них заплїснїлими пятнами. Сльози змивали за давнену плїснь з приболїлих квіток, як чорну змору з людських сумлїнь, і темною хмарою линули в гору на тяжке обвинуваченнє. І так ясніла що раз більше небесна долина, а темніла гора і... Святий бачив, як у його розбурханій уяві повертають ся круговоротом гора і низ у небе-

сному світі, чорніють верхи з нагромадженими хмарами, а вибілені доли очищують ся і прояснюють ся від мрак як воздух після дощу... Старець потопає що раз глибше у молитві і раз-у-раз виразнійше бачить лица страдальників, що примарачи недолі линуць високо в почорнілі простори і з хрестами тяжкої кривди приходять на праведний суд.

Перед очима Святого розкрила ся ціла долина смерти, покраяна поздовж і поперек твердою збруєю. Орють її Червоні закрівавленими плугами, скородять довгими списами, січуть гострими шаблями. Як густі та широко розкинені ліси іде їхнього війська з усіх боків непроглядна сила та заливає цілу долину, прямуючи низами аж під Карпати. Ідуть тисячі й тисячі сотень, а за ними — коні, вози, товар..., аж хмара небо закриває. Білі тільки денече покажуть ся гуртками, та зараз і змете їх супротивна хвиля, неначе залле червоною рікою... кров пливе бороздами по долині, як струї брудного дощу. В кінці сплила вже скрізь по полях, а над долиною зібрала ся хмара, що нагадує кров та огонь... Се високо, над землею, як у кітловині далеких громів, бурить ся і клекотить праведний гнів. Найвисший відвертає лице і кидає зелізні слова погрози неначе громом і проклін: „— — Хто на брата вигострив нишком мечі, той згине від меча. Кров і сльози отсеї країни упадуть

на голови отсього стада! Покину бутних та лукавих і приборкаю сильних та гордих, а возвеличу малих і тихих, що у покорі свого духа зовуть ім'я моє". — — Сказав та подав ся до кремінної світлиці в палаті, відвернувши загніване лице, на якому сутеніла хмара. По долині кров сплила як повінь. Серед поля стоїть по коліна у крові старенька мати-жалібниця, ніби біла снасть осиротілої голубки, і сїє довкола гіркі та рясні сльози, та... їх уже й ніхто не збирає. Стане коло трьох смерік на роздорожу, впізнає нещасне місце і заплаче. Та плачучи... як заворожений сліпець з завязаними очима перейде на друге згарище, де було колись веселе село. Побачить коло кирниці три навантажені верби, що грізним прокляттям затроїли у глибині чисту воду, пониче розбитою душею і заплаче та згодом, як жебрачка прегнана від порога, заломить руки і знов помандрує з надломаною душею. А там... гляне на три скрипучі явори над водою і неначе закаменіє: закрий лице в долоні, пустить сиві коси на поталу диким вітрам і тільки плаче та плаче. Тодї її висока стать паде довгою примарою на далекі загони, куди, бувало, бігли ясні та білі дороги. Та вжеж тепер тими дорогами тільки білі опирі блукають і як окаянники то виють то стогнуть то голосять над долею нещасної долини. Кров розливаєть ся все ширше та ширше та обмиває вже збочі гордих Карпат...

У Святого серце стиснуло ся гірким жєлем... Як жеж? Чи Найвисший зовсім відвернув ся від людий? Чи Білі відрекли ся своєї дикої долини? І чи нема вже стриму для червоних внадників? Докиж так нещасна країна буде купати ся у своїх сльозах і крові, доки буде сама із своєї жовчі робити отруту для себе?...

Старенький Дідусь думає-думає і неначе до землі припадає з жалю. Добру хвилю він потопає у хмарі тої недолі, що розплила ся по долині як криваве море. Та нараз... прилітає задиханий голуб, перериває його сумну задуму і каже:

-- Гляньте, Дідусю, як наші славно стріляють!

Показує прострілене перо зі свого крила, а серце бє в його грудях як молотом.

Старець зумів ся з переляку, аж слово припізнило ся на устах.

-- Пійди, сину, і сядь собі у моїй світлиці — сказав по хвилі. -- Спочинь! Подивлю ся, може треба кров затамувати, а може замінити перо за нове і сильне... Але... от і журба:... чи є у нас таке саміське перо як у твоюму крилі? Орлине перо в голубинім крилі? Деж його взяти?...

Заки Старець отямив ся з першої журби і страху, голуб знов відлетів — так скоренько, як тільки міг. Дідусь аж жаль почув до нього, як до

непослушної дитини, аж трохи розгнівав ся, було, спершу.

— І щож ти, непослушний хлопче, гадаєш собі? Чомуж так не дбаєш про себе? Чому не шануєш свого здоровля? Як полетів, так і не даєш знати про себе? Що ти? Втікаєш від мене? Деж ти діваєш ся, вітрогоне?

Збирає старечі сили і всею творчою працею зору дивить ся в далечину, розглядаєть ся довкола.. Дивить ся... та очам своїм не вірить...

— Чи справді? О-то... дурненька, завернена голова, що навіть не знає, якого добра просити для себе... Аж там він... ген-ген... високо-високо... кружить у небесних просторах!... Так! То певно він... он-там-о... той сивий голуб з орлиними крилами... як сива мушка в небесній синяві... Бистрим оком глядить на нещасну долину... так сильно-вигрібущо, аж дріжить цілим тілом і... щож се таке?... Гей! Що воно таке? ніби червоні роси падуть на землю?!

Приклав долоню до чола і почав ще дужше вдивляти ся в далечінь...

— Так? От на що я вернув йому зір! — сказав Святий з гірким жалем. — На те, щоб зін кровю плакав над нещасною долиною!... І не шкодує ні крові ні сліз?... Він і цілого себе ні трохи не шкодує?! О!... Як нерозважно кидає собою горі хмарами! І чи не втомив ся?... Ще й як дуже

втомив ся! Колеса його лету що раз менші... він злітає що раз низше!... От-от злине на гори,... сяде на гордих скалах в Бескиді... і буде там днювати й ночувати, аж досягне його ворожа куля... От якого добра випросив собі, бо тут зле йому було. Гм... Дивний! Вирікаєть ся вигоди в небесному Дворищі... Хто його знає? Може і зречеть ся навіть орлиних та голубиних крил, перекинуть ся знов у людину, пристане до гурту сміливих товаришів, ухопить кріс і буде доти буюти та воювати, аж згине... Недобрий!... Воротар буде дармо ждати на нього, як піjde замикати на ніч ворота у дворищі — вониж оба так люблять говорити про воєнні справи... і... я знаю, він таки не замкне воріт, доки ти не повернеш до нас і буде чекати, аж знов прилетиш до нас, ти... ти..., наш блудний сину...!

І Старець аж розходив ся з досади, а нитка думок снувала ся сама собою..., що раз тонша, м'якша, лагіднійша. ...„І старенький Дідусь теж надармо буде кликати тебе до себе на розмову і довго буде ждати повороту.. блудного сина“...

— Але йому не в голові ні я... ні Воротар! — говорить з жалем неначе зобиджений Старець і знов вдивляєть ся що раз уважнійше... та час до часу скаже дрібне слово з тих думок, що товплять ся у неладі та рвуть ся.

— Так... се справді він... он як низко злетів!

І чому? Або зіслаб... або... так мало дбає про себе... Недобрий хлопець; легкодух!... Зовсім може пропасти!... Адже... ріжно буває на війні — —

Урвав, бо мабуть сам пожалував такої думки нещасної, а потім говорив що раз сердешнійше, неначе би признавався зі стидом сам перед собою...:

— Жаль мені тебе, дурненький голубе,... тим більший жаль, чим дальше ти від мене... Ще від колиски карає тебе доля, а просвітку не дає до смерти. А проте... ти до нікого кривди не чуєш — чужому щирійше й красше бажаєш ніж собі — за кривду ще й добром платиш. Бо ти, мій голубе, і чесний і добрий і не лукавий і не мстивий. З любови до людей ти вирікавсь ся добра й вигоди — одної днини безтямно не просидиш — віку дармо прожити не хочеш. Без проводу й поради пливеш за бистою хвилею студеного життя і хоч нераз головою вдариш у тверду кригу, таки раз-враз шукаєш новиг доріг для свого таланту і навіть серед болю ще не пускаєш з рук весла, бо ти... не голуб, ні — ти... силач і велитень, що невмирущом духом творить поему свого смутку... І хоч яке тяжке було твоє життя, одначе ти не змарнував живої душі, не засмітив..., а навпаки ще й вибілів і по дорозі життя вибілюєш що день, як полотно з чистого льну. Я полюбив тебе як рідного сина і... не дам тобі згинути... Знаю, що й ти припав серцем до мене..., Памятаю, як... оте-

мнілий кликав мене, ходячи навмання по лісі..., як просив, щоби ратувати тебе...

Старець що раз дужше розжалоблюєть ся..., розгріває свою старечу душу і тане як віск під вагою своєї сповіди...

— Ні, ні! — сказав сильнійше — я не дам тобі пропасти! Як тільки прилетиш сюди, я... не пущу тебе від себе... на ту нещасну долину, де так багато-багато сліз... і ран і крові і смерти і болю... і тупих насміхів з болю. Мені самому теж іноді сумно без живих дітей, що гріли би серце старече— без молодих людей, що линули би здобувати світ добром і правдою. Бачиш... я тільки раз у рік сходжу на землю, роздавати гостинці, а... не раз мене серце болить, чому я не сходжу бодай два рази до року між бідних людей, збирати нещасні сльози?... Ти може й не знаєш, чому я тобі се говорю.. Хоч ти не син мені, а проте ріднійший ніж хтонебудь інший... Люблю тебе, бо вірю, що з пошаною для правди ідеш у світ — несеш у собі зерно високої краси і не поринаєш на дно орлиною душею, а без опіки й без помочи ні відки у злиднях і темряві різбиш свою орлину долю, дарма що сам ти тільки сивий голуб з під курної стріхи — —

Нараз... Старець зобачив щось нове в далечині і... не докінчив розпочатої гадки. Заховав

жаль у собі і приглушив, неначе сліди ніг на піску затер і притолочив...

— — Хтож се там збираєть ся на майдані при дорозі?

— — — — —

Від білої закутини Карпат виходять нові чети, бкискучі та жваві, як молода яр на весні. Ідуть невеликими гуртами, по сотні та по дві, і не богато їх — всего сімнайцять сотень. Одні ідуть уже в поході, а другі ще тільки що збирають ся. Хлопці стрункі як молоді ялички ідуть справно та певно і збитою лавою пруть як бистра хвиля. У серці завязатте й відвага, в очах ясна мета, а на устах горда пісня, якої не виспівав поет — той, що строїв себе рідним смутком. Ідуть боронити долину смерти, а дороги їхніх шабель не лишають гріху за собою. Матері попрощали їх сльозами і почіпили до шапки квітку з рідного поля. Кланяють ся їм рідні ниви, витаючи своїх оборонців — здоровлять зелені Карпати — благословлять страждущі та незневірені люди. Найбіднійші кидають їм на стрічу сльозу білої радості як дорогу квітку під ноги. І вони йдуть як бистрі тури та як буйні соколи злітають на верхи у гордім Бескиді і добувають, — стелють пісню по горах, сніги кровю зливають, кладуть молоді голови на рідному полі ...денебудь — без слави, без позначки...

Так ішли сотні одна за другою, довгими шля-

хами в поході, а по дорозі морозили їх згірклі сльози українських шпівнів, та не переставали гріти квітки з рідного поля, почіплені материними руками. — —

Старцеви здаєть ся, що не сам він бачить буйні сотні молодців — дивить ся на них з гори грізне око Найвисшого і... лагідніє Його праведний гнів. Неначе тїни тамтих, що без своєї вини пролили отсі сльози недолі, зсипані на небесному тоці, виступають у похід як слабосилі местники кривди — отсі жваві молодці... Йдуть і пропадають!... Так, чи не взятиб їх у свій покров?... Але... чи мож і чи годить ся жаліти їх, коли вони замість тихо нести хрест у темряву завтрішнього дня, самі беруть мечі та йдуть до бою?... Непевне ваганне блукає на терізках Найправдивішого Суду і гнів лягає ще нерівними сутіннями на лице Споконвічного — як тїнь від чорної хмари блукає на білій поверхні снігу, неначе припізнений вечір. А молитви ангельських хорів, як тихий сон весняної природи, линуць високо в гору і скарга сліз на склянїм тоці спровола прояснює нахмарені очи. Чути з гори могутній голос:

— Небесні най не воюють збруєю, за яку взяли ся лукаві. Люди най учать ся лагідніти і най плекають добро, що посїяне є їхніх серцях. Муштровані полки Воротаря най поховають мечі, а навчають ся орати і сїяти. Дощем неповинних сліз

затоплю діло неправих і сполочу закрівавлені ниви, а тоді зішлю яр на пошматовану землю. Най країна не заростає тернем болю, якого не мож би викоринити. Тому відгородить плакучими тіннями цвинтарища, де покоять ся праведні, і знайте, що не вернеть ся минуле. Неодна стежка заросте травою! Праведне сонце висушить і випече гнилий посів і прискорить відродження того, що здорове та чисте. Тоді присохне багато давних ран і побіліє довга ніч великої руїни. А як настане на землі велика весна святої обнови, тоді Юрій найвийде на поле з плугом і тяжкою сівнею. Орить і сійте на дикому полі, а долина смерти стане ще долиною життя!

Тоді Старець весь прояснів у радісному вижиданні та аж затряс ся від доброго сподівання. Звернув очи свої на зелізні сотні буйних легінів, що — як у себе дома — гуляли по горах, відганяючи хижі звірі від стад у полонинах. Підніс руки в гору і молив ся горячо-горячо із глибини цілої своєї природи:

— Всеможний Царю всего творива! Не відкидай молитви тих, що уповають на тебе і мовою сих згірклих сліз просять, щоби Ти долі сеї найнещасливійшої країни не лишав на поталу гордому переможцеви. Благослови отсих жвавих молодців, бо не йдуть дармо проливати чужу кров, але йдуть боронити свою Рідню від вікової кривди і від що-

денної наруги, Ідуть молодою кров'ю змивати нікчемну клевету, бо... як гордо і чесно хоч убого вирости на своїх горах, так хочуть і гинути як вільні орли на скалах, а гнізд своїх не дадуть на обиду. Серед голоду, стужі та мук, недовіря і насміхів та неудач — не шкодуючи свого життя й вирікаючись щастя з побіди, як камінярі, що добувають здорову воду зі скали, хоч самі не будуть її пити — ідуть визволяти рідну матір з тернового ярма, щоби зложити на її зболілу голову вінець ліпшої долі, як на обжинки по кровавих жнивах. Благослови дороги, які сходили сі вдатні молодці, збиваючи ноги на камінне і терне.

Так молив ся небесний Старець за нещасну долину та за кілька сотень її гордого війська. І здавало ся, що голос святої просьби відбив ся сильною луною на верхах далеких гір і збовтав спокійне море голов у таборі Червоних.

Тихе слово Святого пробило чорну хмару, неначе ясным промінем проколало її. На захмареному зводі понад землею ще нависав праведний гнів велитенською як гора тінню, але поза нею небо стало вже прояснювати ся. Сонце почало пригасати і стелило довкола тихий та лагідний вечір у сумерках небесного дворища.

Було тихо і з легка трівожно. Над головою Святого забілів огнений стовп, розсівав довкола світ тихомірної заграви і кидав сніп надії на да-

лекі простори долини. Завершувало ся післанницьке діло. Старець дивив ся наперед себе, як пророк у хвилю вітхнення і в далечині когось тихо благословив. — —

Сповняв ся суд... З небесної височини вертали сполокані квітки недолі як білі звізди і падали в долину смерти цілими роями: одні погасаючи тяжкими метеорами спадали як кара на голови лукавих; другі падали як срібні роси, що самоцвітами обнови осріблюють і відроджують привяле житте на зболілій землі; а там... десь не-десь дрібні та ясні-ясні падали білим цвітом на тернові шляхи молодих борців і безсмертними квітками прилипали до вінця їхньої слави.

Від Карпат долітав голос грому і над зболілою землею нависло нове марево смерти — нове жниво голов над широким кладовищем. Задумані смереки на горах слухали, як з низів на верхи ішов новий рев болю та горя — новий посів смерти й каліцтва.

— — — — —

А високо понад землею кружив сивий голуб і певним оком мірив межі рідної долини. Іноді здавав ся тільки сивою мушкою, яку навіть через скла не легко доглянути, а іноді великою потворою, що грозить руїною Дикому Полю.

Коли зобачили його, кликнули: „Шпіон, шпіон!“ та почали складати ся, щоб його дістати в руки.

Стрілили Червоні і посипало ся піре з грудий — стрілили Білі та... влучили в саме серце, на велику радість собі.

— Шпіона убили, шпіона! — кричали одні і другі та почали торгувати ся о добичу.

Ранений голуб почав міжтим западати в памороки. Здаєть ся йому неначе кризь сон, що він літає понад землею зовсім таки невисоко, а з землі ріжні люди кидають у нього шаблями — кидають і білі і червоні і ще якісь інші з ріжними відзнаками — кождий собі кидає у нього, як камінем у пса на дорозі. В кінці права половина тіла піднесла ся дивно в гору, ніби стала лекша, а ліва перехилила ся зовсім на бік, так неначе малаб упасти до долу... Ах! Се певно хтось відтяв йому крило — так.. ціле крило аж по саме рамя... — Дідусю! Ратуйте мене! — просить голуб. А Дідусь стоїть уже над ним і каже: „— — Чиж я не просив тебе, щоби ти шанував свої крила? Тепер не пораджу тобі нічого — я не можу зробити тобі нового крила. — —“ І голуб... бачить наглядно, що з ним дієть ся: він таки мусить падати в низ... у долину смерти, де торгують ся за його зломане крило... Не так шкода йому життя, як крила... і жаль розставати ся з надземними просторами, звідки видко великі обширі так близко як на долоні... А тепер — пропало! „...Моя Україно! Якаж Ти далека-далека... Колиж то я прийду до Тебе,

велика Мамо? Чи бодай старцем наспію на Твоє весілля. Безталанна? Хтож я такий? — Я не орел — я... сирота без опіки..., каліка з одним крилом. Заки зйду цілу долину смерти. від Дикого Поля... генген... аж на межі Ясної Волі, позбиваю ноги на рідне камінне, бо на широкій землі я такий маленький як комашка і такий немічний як дитина... Заким то я зйду... такий далекий світ..., бистрий зір по дорозі затрачу..., бажання літати забуду, а зломане крило таки не перестане боліти... Гей, гей! Чого то я надіяв ся з війни! А тепер от що: калікою пйду у світ, хоч і в битві не був. Ну... та... що робити! Божа воля то й годі!“ — — Голуб западає зовсім в безтяму і паде у низ, як грудка глини.

Міжтим на землі все ще дехто не переставав стріляти в сивого голуба. Колиж скінчив ся торг о добичу, на хвилю спинили ся стрільці та вартові і ждали. Голуб поник бистрим духом і почав падати в низ стрімголов... Як грудка глини... Дивили ся дуже радо, як він падав з гори, і ще трошки заждали, аж він упав просто в табор Білих. Був блідий, обезсилений та вичерпаний і зовсім тратив уже барву очий.

— Я хочу жити на землі тай годі! — кликнув останками сил.

Скоро діткнув ся землі, опритомнів і почав тверезо та свідомо розглядати ся довкола. Неначе

з просоня пригадав собі, що з великої туги за землею просто з небесного Дворища злетів стрімголов у табор рідної сотні і там оден стрілець о заклад з другим прострілив йому орлине перо в крилі.

Коли голуб провірив, що хибує йому тільки тсго одного пера, весь прояснів і неначе сили нової набрав — на саму згадку, що по правді ніхто не відрубав йому крил та що з незломаними крилами прийдець ся зійти з сього світа. Та дарма! Житте погасало у ньому. Серце тяжко боліло його і він знав, що його жде.

Почали приглядати ся йому... Лежав перед ними на землі, в калабаньці своєї крові — тихий і лагідний, звичайно як голуб — і мав небавом згинути.

— Голубиним життєм — казав — я сяк чи так не мав жити вже довше як три дни і не гадайте, що буду жалувати. Колись був би жалував, а тепер уже ні, бо від коли я провидів, пізнав, як мало цїнять мене, тому що я голуб. З гори я багато побачив..., приглянув ся, якими стежками підходять люди до нас, коли та нащо потрібні ми людям, своїм і чужим. Ви самі добре знаєте, як гірко жити голубови на світї, хоч би й умів він справно літати. Велике добро темному, коли він прозріє, але й видющому гірко дивити ся на світ очима голуба. Тепер я... і на вас не жалую ся, бо

і вам ще не всі полуди зійшли з очий, і ви... часом не знаєте, що робите. Дарма що убили мою голубину природу і назвали мене зрадником — я таки вірний вам буду, хоч би ви і не хотіли моєї вірності — я не здібний до зради, така вже, вибачте, моя вдача... в супереч тому, що ви нераз говорите про мене в таборі, повторюючи навгад мову хитрунів та клеветників. Для вас не цікаве ні моє життя ні моя смерть, та я... прощаю ся з вами, хоч ви і вбили мене. Але... не дуже тіште ся добичею. Ви не будете мати мене живого у своїх руках і... — не смійте ся, але ви ...хоч би й хотіли, то... — не убете прометейського серця у мені. Я вірю, що оживу і відроджу ся! По трьох днях вилечу з небесного Дворища сивим орлом з оновленою силою, з бистрійшими очима, з буйнішими та довшими крилами. Орлину силу принесу вам у дарі, одначе буду уміти не тільки літати як полохливий голуб, але зумію зберігти проворно орлине гніздо, вколоти дзьобом і драпнути кігтем, коли треба буде оборонити себе від напасти лукавих, як що схотіли би мучити мене живцем. Скоро оживу орлом, тоді... може й красше від вас відганяти му червоні птахи від рідних гнізд. А ви... небогато поратувте себе клеветами своїх дорадників і... я знаю... ще прийде час — вам стидно буде, що колись наставляли на моє голубине життя.

— Голубе! — озвав ся голос з гори. — Кличу тебе!

— Вже йду, Дідусю, вже йду.

Сказав і згинув. Утомленим духом сивого голуба полетів до скляної світлиці, а мертве тіло лишив у руках Білих. — Як грудку глини покинув на спомин по собі.

— — — — —

В таборі настав оживлений рух — духовий підєм після втоми та похнюплених настроїв. Десяне-деся прокрадала ся тихцем несмілива, неначе грішна, радість з приводу, що удало ся звершити важне діло. Вдарили у великий дзвін, скликали багато людей і дали знати широкому світови про високовартні военні трофеї. Зійшли ся знатоки, хвалили за хоробрість, признали багато нагород за влучне стріляння. Рада робила далекі та буйні висновки, добирала ся до коріння універсального лиха і подавала сміливі способи проти шпіонажі на будуче. В кінці перевірили рапорт і почали по черзі приглядати ся добичі. Найперше приглянули ся визначнійші одиниці з кругів висшої старшини, а молодші становищем і близші до щоденних справ у таборі мусіли, як водить ся у таких okazиях, з чемности відступити їм право і нагоду: назвати найперше правдивим іменем те, що виділи.

— Я виджу, — сказав важким голосом найстарший достойник — що се тільки голуб... і не

червоний, а білий з трошки посивілим пір'єм. Біле пір'є, мої панове, може навіть ще більше закоптїти, нїж закоптїв отсей голуб від диму в курній хатї. Для нас, прошу панїв, не дуже цікаво знати, де голуби сидять і ночують, що їдять і куди собі літають, але... в сїм випадку ми повинні і мусимо се знати. Сидять вони, мої панове, не лише по чепурних голубниках, але... як у бідних людей, то й... денебудь... по стрихах та піддашах, по кошницях і запілях, по стайнях та шопах, а в літї то й по бурянах і... Бог зна куди там ще дївають ся вони. Навіть господарі мало цікавлять ся своїми голубами та лишають їх на божу волю... і тому голуби мають аж за багато нагоди, щоби закоптїли від диму... в пекарні чи в коморі, в углярні чи на стрісі коло комина, куди летять нераз, щоби захопити деяке там зерно, чи загрїти ся у студїнь, або... щоби тїльки поглянути з криші чи з комина на широкий світ, щоб іноді устерегти ся перед яструбом або... подивити ся з далека, як живуть на світі люди та птиці небесні. Одним словом, мої панове, щоби не тратити багато слів і часу на доказ того, що повинно бути кождому з нас ясне та зрозумїле: ...Отсей цибушок, мої панове, був колись також зовсїм білий, а нинї... він багато червонїйший нїж пір'є у сего голуба, хоч я... дістав його в дарунку щойно перед війною і не курю денно більше папіросок понад число, яке визначує

регулямін. Заки скінчить ся війна, він буде, мої панове,... темновишневий або й зовсім чорний, чи може..., як що він не був би з правдивої морської піни, то й... пересохне, перегорить та розкришить ся на чорні углики, одначе... ви знаєте, що се цибушок з білої глини чи там з морської піни, і... вірите мені, що він новий був зовсім білий. А тепер, прошу вас, мої панове, подивіть ся самі на сего голуба і признайте те, що видите: його навіть гливим не мож би назвати, а вже... безуслівно..., прошу вас, мої панове, ніяким ладом не мож і не годить ся звати його — червоним, коли не бажаємо собі, мої панове, щоби нас усіх стрінув справедливий докір... за ваш дальтонізм. Чому ж ви, мої панове, говорили, що се — червоний шпійон? — сказав до тих, що подавали йому рапорт. — „Чому?“ — запитав ще раз по хвилі, строго на-супивши брови.

Вартові та їх начальники зглядали ся одні на других та не знали, що мають відповісти, а достойник наложив очиці і щось довго та твердо писав у великій книзі. Незабаром післанці розносили сю велику книгу по всіх кошах та курінях і там читали з неї на голос письменні люди, щоби добре дивити ся на птахів, котрий білий а котрий червоний, та не чіпати червоного піря до грудий білим голубам а кожного голуба на вгад не називати червоним.

Настало в таборі немиле та непевне вижидання, у якому, бачило ся, час минав поволи та скучно.

Міжтим закоптіле пір'є, як ще по вистрілі посипало ся було з голубових грудий, так і до сього часу лежало на землі і ніхто не змітав його. Аж блиснув з за хмари блідонький промінь і за коротку хвилю воно злиняло та побіліло. Тоді несподівано над морем шапок і шоломів неначе почало сонце сходити. Над головами почав біліти жмут божого світла і чим висше в гору, тим він більше прояснював ся. В кінці... під його лагідним покровом злопотів могутніми крилами сивий орел і вплив на поле небесної синяви як великий човен на синї води.

Видющі видці повернули очи в гору і дивували ся, немов бачили його в перше. Дивили ся, що він був озарений з верху небесною ясністю і приймали сю дивну появу з неоднаковою довірою. Для одних була вона ненависна і болюча, для других зовсім байдужа й нецікава, а для третих така радісна та надійна, неначе нараз до ланцуха дужих пліч і рамен, що сплітали оборонний мур на межах долини смерти, приросло нове та міцне звено вірного і вартного союзника — сього велитня-беркута з бистрими очима, з дужими плічми і сталевими раменами.

— Хтоб ти не був, товарищу, гаразд тобі. Наша слава й перемога!

Так закликали йому на стрічу скорі та палкі добряги, витаючи його з далека. Але таких було не багато.

За той час і на базарі прочитали приказ, щоби загально відсвяткувати народини орла, що мав давніше голубине пір'є. Про сю метаморфозу оголошено в денній оповістці до широкої громади, а сивого голуба зрегабілітовано по смерті і дозволею, так як годить ся по звичаю, поховати з належною пошаною.

— Най живе сивий орел! — зараз поквапив ся закликати хтось з крикливих громадян і здіймив шапку, а його слово підхопив гурток горячих і щирих, як вітер іскру на полі. Закидали орла шапками і просили, щоби пристав до їхнього гурту та приймив від них білу квітку.

Але не всі глядачі витали сердешно орла, що воскрес від тіни і духа мертвого голуба. Дехто витав від нехочу, а дехто й волів зовсім не витати.

Міжтим як серед одної частини громадян плісніла непевна та глуха мовчанка, з табору лупали голосними звуками величальні пісні, як, бува, на велику радість у такій родині, де віднайшов ся блудний син. Співали хори нарізними гуртками, тількиж іще не зливали ся в оден могутній акорд,

бо не всі співали з одної спонуки і не всі почували себе в одному настрою.

— Величаємо тебе, сивий орле! Ширяй нам міцними крилами, як панцирний човен на морю!

— Хвала тобі, оклеветаний Мученику!

— Спасибі тобі, новонароджений Страдальче! Завдяки твоїм крилам люди признали, що ми вже й до сього часу жили на світі. За твоїм слідом ми теж почували себе орлами, хоч і не покинули ся голубиного звичаю.

Але співи не хотіли якось липути в гору і не окрилювали твердої душі світом поезії та любови. Де-не-де на хвилях студеного вітру пускав ся в долину дрібний сніжок і.. холоду було ще доволі скрізь довкруги. Холодні співаки сяк чи так не цікавили ся багато новиною, але приймали її по свому і співали, що хто хотів. Одні завели зараз якусь ні до кого не адресовану пісню з непевним значінням, другі.. розуміючи, що мають приказ, пошанувати співом якусь там непочесну птицю, затрубіли поему на честь удудови, а треті замуриликали оду з пошанованням для пугача. Зробив ся з того баламутний концерт, дарма що дехто вдаючи у сентімент співав з замкненими очима, хоч і куценько, але поважно та сердешно, аж за серце руками хапав ся:

— Веди до бою, славний герою, бо нам без тебе як і з тобою.

— На цибулі зелененькій сидить удуд молоденький.

— Летить пугач долом-долом тай скрегоче за соколом.

Кождий про себе на борзї компонував на свій лад інакшу пісню і всі нараз, сповняючи волю начальства, нарізно виспівували її невеличкими хорами.

Та були і гуртки зовсім неспівучі, що дивували світ проречистою мовчанкою і таким чином показували свій лицарський звичай. Мовчали під той час і великі промовці-концертанти і щасливі співаки-соловії і вправні штукарі-іллюзіонери — самі майстри, великі мистці та славні знахарі. І той, що, бувало, перед світом духових вибранців умів блискучо замовляти та зашіптувати людський розум..., і той, чие хитре слово за зеленим столом мож було читати не тільки від лівої руки до правої, але і від правої до лівої...; і той, що перед суворими портретами умів чарівним співом солодко скоботати тишину золотoverхих теремів...; і той, що за котарою розкішних сальонів знав, коли красше на вколїшки впасти, а коли усміхом зацвисти...; а в кінці і той високотямучий мудрець, що в кузнї, де долю народів кують, умів гасити чужий огонь в чорнилї... всі вони тепер були чомусь на диво тихонькі та безголосні. Отсі неспівучі громадяни не здіймали шапок і зовсім не хотїли дивити ся в гору, мов би не бажали собі ні

знати ні вірити в обновлену силу голуба, що за свою тихість і довготерпеливість переменяв саме тепер голубину вдачу на орлину природу. Вони фарбували губи у ввічливому мовчанні та лихотішно ждали, коли мож буде схопити вдатний момент і показати світови, що орел... зовсім не орел і не голуб, але що його нема в рідній долині і не було, не буде і не повинно бути. Від такої мовчанки, що неначе сковувала кліщами крилату радість з життя на світї, гіркло дихання у грудях і вялило той вроджений розгін, що підбивав до лету голубині крила.

Та загал співаків, ідучи слідом за традиційною прикметою людської вдачі, раді були, що по криках та проклонах настав спокій на коротку хвилю, і... приглядали ся цікаво появі орла в горі.

А той орел... був собі... сивий і тихий як голуб. Здавало ся, що махнувши крилами кілька разів дійшов до найвисшої напруги та станув на вершку свого лету. Підбивав колесами широкі простори і повис у височині ніби хмара над землею, аж велика тїнь падала в долину. Але... де далі він трохи за довго нависав на однім місци, мов би застряг у високих просторах.

— Чому він не летить? — питали неспокійно проворнійші видці, запобігливі та видючі на далеку мету.

— Хтоб він не був, але... чому він не летить? —

питали з легка й собі деякі глядачі з під стягу розважних і справедливих, трошки затривожені недостачею великих рухів у леті орла.

— Та чомуж він до чорта вже раз не летить? — наглили тупаючи ногами палкі співаки, питаючи оден одного та здвигаючи раменами у безрадній досаді.

Помітили застій в орла і ті, що недавно не хотіли співати йому похвальної пісні. Тепер вони перестали мовчати і заговорили своїм ладом самі перед собою, тихо та без гомону.

— Коли ти не летиш висше, видко, що не можеш летіти. Що ти не страшний для нас, ми знали про се ще перед сотнями літ. Бо коли би ти був справдішний орел, ти полетів би висше, щоб ми увірили в тебе і заздалегідь навчали ся, як приборкувати твоє орлине дикарство.

Але отсеї домашньої розмови не чути було на многолюдних урочищах і мовчанка починала бути... глуха та зловіща.

— Чому саме тепер день такий дивно млісний та парний? — питала й укаючи прохолоди громада охлялих співаків. — Хиба прийдець ся зовсім утратити голос від спраги!

Злітали голуби до рідної ріки в долині і пили жадібно краплини холодної води. Але вертали зажурені та посоловілі й охляли як від посухи та аж бояли ся сказати одні другим, що чомусь ви-

сихає вода в жерелі. Якийсь гливкий снітій лягав осадом у те місце, де головна бючка животворною водою підновляла жерельну струю, а відтам плила свіжою течією здовж рідної долини. Снітила ся скрізь вода верхом як у ослизливих калабаньках та глиницях і не прочищувала ся сподом, але гусла та застоювала ся. Якась трійка зі смітєм падала у глибінь і забагнувала жерело рідного здоровля, що переставало бити живим ключем.

— Роси би нам роси! — гуділи та лебеділи жалібно по землі, шукаючи листя.

Але роси не було. Земля столочена копитами і запятками нагнівала ся, що на її тілі всі листочки потоптані і томила себе спрагою, як нераз серед літа в посуху. А ближше до границі ні йти, ні летіти за росою на листю не вільно було голубам, щоб не ставати зрадниками — на обсуду, підозріне та посміх. Де далі... від присохлого болота починав долітати гнилий випар намулу та надихав повітре душним запахом баговиння.

— Що се за тишина, гірка та солена? — питали затрівожені співаки. — Коби хоч нової бурі не було.

Упало слово мабуть не в добрий час і... ви-кликало вовка з ліса.

З громади мовчаливих людей вихопив ся якийсь геніяльний окличник, моргнув значно на

деяких товаришів і добувши з за рукава малу, але голосну і тріскучу, стрілу з жалом шершеня, вимірів просто в орла, що нависав над землею як сивий голуб.

— За що? — крикнули деякі цікаві добряги.

— Ах! — відповіли обурені знавці. — Навіть не питайте! Сеж таке звісне — казали інші. — Стара та гірка пісня: отсей нікчемний ворон з гори дає знаки ворогам! Він зраджує наші становища!

— Ах! Проклятий зрадник! Яка нікчемність!

— Pereat голуб! — заспівали „unisono“ елястичні співці в долині і скрізь ген далеко на захід та на полудне поза межами долини.

— На погибіль усім зрадницьким птицям! — кричав орлови до очий весь патристичний світ, обурений та благородно загрижений якоюсь глухою звісткою, мовляв, про мниму зраду голубів, що ніби то мала спричинити на цілій лінії нагальний відворот пірнатого сокільства та втрату цілої долини.

Надійшла грізна година громадського самосуду... Стосоттисячні стада пірнатих та окрилених судів најжили в низу цівки своїх крісів і вістря своїх спис проти внутрішнього ворога птичої вітчизни і... многострадальному голубови прийшлоб ся було на землі в друге принести своє правовірне життє на жертву справним майстрам, що з осліпленим сумлінням ріжними дорогами працювали

вже від сімох'сотень літ над погубою голубиного роду.

— Яке тверде піре у того пугача! — говорили знатоки в низу, подивляючи непохибність тріскучої стріли, що не втихала ні на хвилину, а заєдно гуділа та бреніла над ухом як роздрочений шершень.

Але зараз по вистрїлі мовчаливого окличника та по розголосї про його патриотичний учинок наказано, щоб до якогось часу зовсім не стріляти, не робити безпотрібного крику і навіть виконанне нагальних присудів в засадї лишити на пізнійше.

А протеж... непохибна стріла не переставала бреніти над ухом серед глухої тишини і... житте в рідній долині було що раз тяжше. Заплїсніле багно на самїй серединї краю насякло тепер гниллю нової зарази і... здавало ся..., от-от витроїть усіх голубів на землі... Прилітали пити спрагнені та голодні, а відлітали хорі та підкошені, з затрєбною життєвою силою в нутрі. Сїдали на погорілих гніздах і тихою та безмовною грижею доїдали останків занапащеного серця. А заводити на голос бояли ся та не сміли, щоби в голосї передсмертної розпуки не причула ся комусь нова зрада становищ. Таяли і ниділи денебудь... на корчах тернини на згарищах рідного поля і гинули без слїду та без познаки — падали одно по другім... як грудка глини.

Під вечір вставали з багна гнилі мраки і розносили у світ глухий та затроений смуток.

Настала і ніч на землі, тяжка та болюча як свідомість гріху. На праведних людей в долині насіла непроглядною пітьмою чорна журба і... відібрала їм сон. Здавало ся, що аж тепер надійшов час гіркого божевілля й затрати.

Але... серед тої темної та нещасної ночі, зовсім невидної для людських очий, тоді як падали на землю чорні сльози недолі..., з великої сівні людських сліз... разом зі скорбними молитвами... упало білою сльозою здорове зеренце віри в побіду правди на землі — упало на розжалене та безрадне серце як чиста роса на посів у свіжій скибі... За сивою хмарою, що разом з орлом плила понад землею, святий Миротворець зіслав білі слова у серця найбільше зажурених, як білі листочки в дарунку нерозвитим квіткам: вони втихомирювали біль і замовляли рани на душі. Глибокі зітхання виривали за собою тяжку-найтяжшу обиду, що упала з лукавих уст на тих, що були до сього часу найтихійші і найпокірливійші, найвірнійші і найчистійші серцем. Як біленькі крильця чи як дрібонькі пташки ставали святі післанці коло постелі нещасних людей і трохи незрозумілою мовою сіяли добрі слова: Претерпівий до кінця спасен будеть. Як білий сніжок прилипали до очий тихомірні звуки, насяклі запахущим словом роз-

ради і в найтяжшу хвилину душевного розладу замикали збідженим та знеможеним сиротам приболілі повіки на сон.

І було... в сю важку ніч воєнного лихоліття... дуже тихонько..., зовсім тихонечко на цілому світі. Перед знесиленими очима рідної землі снувала ся мовчки важка та болюча наруга — у високих просторах ще дріжало повітря від тріскучого вистрілу і бутний гомін у далеких закутинах брентів та лунав... як похоронні співи... Завмирала пропаща долина. Здавало ся, що вже й вона сама осліпла та оглухла на свою недолю. Заснули зморені люди і... ніхто не бачив від землі, як серед темної пільми, закутаний сивою хмарою, каменіє з розпростертими крилами сивий орел як опікунчий дух понад останками рідної долини.

Навис і сторожив зболілим та безсонним серцем...

От вона... вже ледви мріє у гнилій темряві. Смуток розпаношив ся по долах як бурян по дикому полі. Онті села на Підгір'ю неначе поховали ся чомусь. Деж вони і чому їх так мало? Розбрили ся та погубили ся в ярках як білі вівці поза корчиками ялівцю. Цсс! Що се за шум? Крізь глибоку тишину трівожить ся понад ними в далечині глухий відгомін стрілу, дріжить як радість з украденого щастя і затихає як утомлений шершень.

Вдивляється орел тай надслухує:

...Так. Голосний стріл лунає справді що раз тихійшим відгомоном, сідає на землю як біла мрака і зовсім затихає між стадами червоної пташні... Видко як там дожидали знаку від своїх приятелів і тепер... витають голос несхибної стріли... Зараз пізнали, відки їм не треба боятися небезпеки і... в котрій стороні посідали на нічліг білі птиці, а тоді самі... крізь відчинені ворота у горах загналися отсе аж на угорську землю, щоби там зимувати спокійно та безпечно... Он як вони живо заходяться..., та чи не за вчасно через гори забрили?... Світ мутить ся в очах — дихати важко... Онїміла нещасна долина — заснула, неначе хтось кістку з умерлого обніс довкола неї. Здається... навіть орлиний зір от-от зачадіє та померкне від мертевецької тишини... Німіє та глухне всякий слід життя в долині. Тільки... від онтого клинця..., в самому серці рідних гір..., якісь меткі та проворні постаті... білим духом перебігають пляями і спинаються по скалах як білі коти..., обходять гори поза плечима Червоних та певною ходою мандрують під білий прапор. Їхня ширість та вірність так і стелить ся білою стежкою по горах крізь чорну пільму важкої та непроглядної ночі. Чи може се тільки привид михтять у бистрих орлиних очах?... Протер хмару з перед очий... Ні, таки не привид... Добрі та щирі побратими, заєдно молоді та заєдно вірні товариші! Перекрадають ся поза бовву лі-

ню, щоби зберігти давну вірність чесно та достойно... Вони знають, яка се непевна мандрівка, але... волять згинути в дорозі, ніж мали би ставати наймитами на новій службі. Вони раді би чудом привернути волю рідним горам! Вони одні підглядають тепер Червоних,.. в сю чорну ніч, що сповила світ мертвецьким сном. Ціле стадо білих птахів спить вколисане затровним гомоном пісень про зраду, які скидали з голови на голову виправданне за чиюсь помилку, лукавство чи нездарність. Тільки онті удальці навіть не помічають багна серед долини та не повірилиб, колиб -і побачили його на свої очі. Ідуть як добрі гості... на підмогу вірним товаришам, бо вірність — се у них лицарська служба. Обходять ворога поза плечі і стежать становища та будуть знати, де стада внадливої пташні поклали свої гнізда. Так... вони от-от вже й перебють ся крізь птьму ночі і... за певним летом сивого орла, якого серцем прочувають з далека, прийдуть отсе під білий прапор — чи з за кордону, чи хоч би від краю світа — прийдуть як брат до брата, з ясным лицем та чистим сумлінням. Безсонним серцем прочувають свою чесну службу і з сивим орлом будуть пильнувати всі разом, щоби червона птиця не сполошила сну з очий тих білих соколів, що недавно стріляли з тріскучої стріли в орла.

Так спала якось дивно нещасна долина, за-

хоплена червоною навалою як повинню весняних виливів, а твердий сон поринав примарним страхіттем як зараза над заклятою безоднею. Спали заворожені люди, спали і знеможені та обезсилені.

Тільки він, той безсонний голуб, нависав тепер над рідною землею і коли зачув щебетанне червоної пташні аж за межами угорських гір, стріпався після тріскучого жала, кинувся як хорий з просоння і... подався непомітно слідкувати з гори за червоними внадниками. Та тут і почув він, що з його здорового серця падуть у долину криваві сльози та червоними росами доливають горя до каламутної ріки недолі, що широким руслом розлила ся попід розкішні гори. Алеж дарма! Треба ще й тепер... забути. Треба комусь боронити рідну долину тоді як інші мають твердий сон бо... не дай Боже, колиб... онта повінь заскочила сонних... Людська кровця не водиця.. Він.. здавив біль у грудях та пронизливим оком дивився з гори і стеріг... непомітно, але певно.

Ось так здавалося, що се вірний вартовик сторожить над понищеною винницею свого пана-виноградаря, — сторожить як небесний птах якого не імають ся стріли з низу..., як чистий дух Господній, що тихо чає оновлення над скаламученими водами..., як жертвенний голуб, що має приймати в себе рани й удари з рук лукавих та від ненависти осліплых. Здавалося, що се біль нещасної

землі, як її німий та вірний до смерти союзник, замінив ся у сиву хмару і плаче кривавими слізми над рідною долиною. Але тільки з незавважного місця в горі міг той безмовний біль сторожити у страшну ніч своїм безсонним серцем. Бо на землі голуб, як зрадницький злочинець та непотріб, не смів показувати ніяких слідів життя...; як лукавий наймит, що ніколи не буде мати віри у пана, він не смів ставати перед ясними очима тоді коли сердитий пан не в гуморі...; на своїй землі він мав зовсім замовкнути і безслідно пропадати на те, щоби узброєне птацтво, забезпечене, мовляв, від зради домашнього ворога, могло своїми силами само вратувати дику долину.

За теж... голубове чайнне понад долиною вязало опіку святого Миротворця з долею нещасної землі і... в застукані та зневірені серця вливало по каплях віри та здорової розради. Коли в ранці проснули ся заплакані люди, що з вечера почували себе такі пропащі та безпомічні, почували, що самі собою нагадують ся якісь трохи призабуті слова, на розвагу ходять і блудять по нещасних серцях як соняшний промінь та додають дивної сили:

„Хочуть з нас мати колись добру сокиру, коли нас так твердо гартують“.

По сих словах, які не знати звідки прибули до голови зажуреним людям, було на душі

справді так якось дивно та оновлено, неначе по невидній та безтямній ночі... знов зійшло гарне сонічко ...однаково для всіх людей на Божому світі.

В сю хвилю великих днів два великі голуби на високих ногах і з орлиними дзьобами, що з висоти своїх становищ не виділи та не повірили, як пропадає переображений неофіт у своїй рідній долині, заворожені красою і чаром свого співу, що лунав десь-колись у мовчазних теремах, пішли промовити в обороні нещасного брата високополітичне слово. Голубиним звичаєм вони поклонилися тричі і сказали:

„Від імени великого голубника приходимо отсе не в перший раз заявити всякому, хто хоче нас слухати, що в нашому голубнику, в сім сот сімдесять і сім тисяч вірних-найвірнійших голубів, які одначе не літають тому, бо їдять за мало зерна, і тому, бо їм безправно пообтинано крила.

„Поминаємо спорадичні випадки безправного стриження голубів ножицями від овечої вовни, поминаємо впрочім іще яркійші надужиття деяких стригунів, що замість пообтинати крила по формі і стилю, вони просто вимикали цілими жменями що найміцнійші пера, пускаючи обскубаних голубів як каліки з насміхом у світ, — за теж просимо дозволу, щоби вискубані зглядно викушені крила

могли наново відрости. Сего домагаємо ся в імя поступу та цивілізації як не менше на підставі законів, правом природи запоручених усім вільним птахам.

„Як що наша справедлива справа не станеть ся по нашій мисли, ми з розпуки полетимо перші у ліс, а за нами полетить сім сот сімдесять і сім тисяч вірних голубів. З окремаж як колись Мойсей вивів гебрійський нарід з неволі Фараонів, так і ми з поминення наших домагань зуміємо вивести як найдалше йдучі консеквенції, відповідаючі суцним потребам природного, культурно-національного розвитку всего голубиноного світа“.

Скоро співуча промова прогмоніла проречисто понад глухими покоями в палаті, зараз поніс її вітер у противний бік і... над полями дикої долини та над її розпукою знову пішов блудити сто лїтний глум, як примарний опир з вищербленими зубами.

Сповнивши своє високе післанництво рідні промовці пішли збирати вдячні листки з кріслатих та дорогоцінних лаврів і... з висоти своїх становищ почали через зелені скла дивити ся на криваву панораму дикої долини.

А слїдом за ними пішли дивити ся і менші голуби, яких теж болїло серце за найменшим братом. Але панорама ставала для них занадто одно-стайна та нецікава і... голуб, погорджуваний та

нап'ятований позорищем зради, все ще нависав як сива хмара над останнім куснем утраченої долини. Менші голуби й почали зараз розважати по своєму:

— Хто ми такі? Чи ми теж голуби? І чи вказано, щоб ми були тепер голубами?

І зажурили ся сердеги тяжко та важко, бо не легко було їм рішити ся, на яку дорогу стати тепер... Вони й постановили заждати з порішенням своєї справи до слухного часу.

Побивали ся недолею орла й деякі тоненькі голуби землячки з прикметою та подобою сальнових індиків і кабінетних павурів. Вони признавали орла своїм товаришем, хоча самі не уміли літати, і скоро побачили, що він не летить висше, починали з легка паленіти і пчихати від сорому. У такій ситуації було їм ніяково і недогідно, а до очий стали набігати благородні сльози. А що вони тоненькі і тендітні голуби, ніжні та сентиментальні, тому й не могли устояти ся під вагою своєї недолі: вони задивили ся в землю та похилили голови з журби. Таким чином вони й не доглянули дивної пригоди, яка міжтим сподіяла ся в горі.

— — — — —

Розгоріли ся небесні огні і... довкола орла ставало що раз яснійше, мов би два божі світильники кидали йому на дорогу свою ясність. Стелила ся сонішна стежка в гору і сивий орел яснів та

білів що раз більше. З чийогось високого приказу прилетіли з гори два білі ангелики, облили його потопою срібного світла, виймили йому з серця тернову колючку і за хвилину, вже як звичайні голуби-післанці, полетіли боками-боками аж на сам кінець цвинтаря за Диким Полем, щоби кинути терне у безвісти, поза межами долини смерти. Тоді упало в таборі на землю кілька капель скипілої крови і земля вигоріла в тім місци, разом з корінчиками творчої та розмножної сили.

Видобута колючка неначе вирвала орлови з серця біль і смуток. Він почув себе легким та оновленим і бачило ся, що одним розмахом підібе собі надхмарний світ і розпрощаєть ся з землею. Стрілою підхопив ся-ген-ген у гору, прямуючи у соняшні простори, де нема ні темної хмари ні злющої смерти ні поганої зради, а є тільки одно всесильне жерело обнови, у якому корінить ся ясність і краса і правда і добро.

Але поза межами хмар в орлі прокинула ся його давнійша, голубина вдача і він сказав:

— Слава й подяка святому Дідусеви, що поратував мене у пригоді. Правду сказати — добре мені тут, хоч іще далеко до верха. Але... як смів би я тепер жити у солодкім гаразді на небі? Яким правом мав би я тут розкошувати, коли на землі мусять гіркою смертю гинути ті голуби, що терпіли більше від мене?

Зажурился голуб своїм щастем і... злетів у низ, ближше рідних гір.

Мабуть ся кришка спочуття для недолі нещасних страдальців долетіла до слухів людської громади і... дальші його слова заглушили ненадійно оклики від землі:

— Хвала тобі, наш славний побратиме!

Се проспівали моторні легіні з вибиваними топірцями та у писаних кожушках, що сміливо виступали до бою у білій закутині Карпат. Тепер вони відкликнули ся свіжою силою, як весняний легіт у полонині. Подали орлови золоте перо і проголосили:

— Прийми отсей гостинець від нашого Січового стрілецтва і... прости нам, брате наш найменший та найдорожший!

Пізнав орел свій рідний спів від землі та почув, що якась дивна сила пянить йому розум і рве живловою потребою розгону. Закружив великим колесом і злопотів як широкий вітряк, а потім як громова стрілка кинув ся блискавицею між сердешних товаришів і закликав:

— Простіть мені, панове, що я почав, було, відлітати від вас. Часом я лину в верхи, як забажаєть ся мені дихнути волею та правдою, але я ваш, кровю і душею! Зробіть ласку та прийміть до гурту, а я вже від вас не відстану ніколи.

З орлиних очий упало тоді кілька іскорок ра-

дости, а славні Гуцулики ловили їх на лету, стискали собі руки, маяли павами за капелюхом та цокали топірцями.

Тоді прилетіли на небо білі посли від землі, мабуть чи не дуже ревні добряги, і сповістили тихцем:

— Орел не вирікаєть ся своєї дикої долини та не забуває про неї!

Сю звістку записали там якісь невправні писарі у „Велику Книгу Провин та Злочинів“.

Зараз над головою орла згасла небесна ясність і він, для людей на землі, подобав на великого сивого птаха, що нагадував декому дивовижного сивого голуба, а декому незугарного хижака з зачарованої країни неповоротних та неоговтаних дикарів.

Тоді ті, що давнйше співали, перестали співати від жалю та збентеження, а ті, що не співали давнйше, тепер закричали глумливо, мов би на даний знак:

— Слава дикому пугачеві, що перед очима землі заступає небесне сонце! Слава світильникови Дикого Поля!

Здавало ся, що хтось куснем визубленого скла заскребтав по зелізі. Зачув орел заржавілий скрегіт людської мови і зітхнувши тяженько сказав з жалем:

— Навіть сюди долітають затровні стріли.

Сказав і гірко засміяв ся, згадавши недавнє життє голуба на землі.

— Цить! не смій ся так згіркло! — понесло ся від землі чиесь на вдивовижу тихомирне слово. — Не крив глузливо лиця, щоби безобразним виглядом не зобидити ясных очий, а терпким словом не зачіпити ясных слухів.

— Мамо! — закликав орел здавлюючи сльози. — Чи на те ви привели мене на світ, щоби люди відказували мені права жити у світі? Доки так злюща хмара буде затроювати соняшні простори, там де рветь ся буюти відроджений цвіт вашого бідного серця, ваша невмируща сила і чесна пам'ять? Хто моїм грудям затроює дихання, хто каламутить росу, що відсвіжує оцвітину мого духа? Де ти заховав ся, мій скритий вороже, і чому хочеш мене живцем поховати в землю?

Та замість відповіді завив сумно вітер в розгірчу і втих. Тоді з далека, мов би з під землі, почуло ся тихе хлипаннє-шепотіннє:

— Хто тебе не кривдив! Хто тебе не бив, не висмівав? Хто тебе не плюгавив, моя дитино чиста та нещасна?! Потерпи іще хвилю і знай, що не пропадеш у світі! Ворожа їдь затроїла колись і моє нещасне серце, та під ним я таки виносила своїх синів. Вірю, що вона вже не убе тебе, бо приняла ся у тобі так як жало смерти, що ми з ним живемо цілий вік. Вір і ти, дитино, у своє

житте та не глузуй сам з себе! У найтяжші хвили най не покидає тебе певна рука святого Добротворця та веде за собою крізь нетрі лукавства та горя.

Зачув орел солодкий мамин голос і гіренько розжалив ся та уявив собі, що він не орел, а справді дитина, якій наказано, щоби була чемна, згідлива та весела. В сердешному жалю він знову понехав болючу згадку про злобу земної пташні і всепрощаючим серцем забув про всяке лихо довкола. Засниділий зір знов заяснів погідним блиском.

— Хто се жалує мене? — кликав у палкому захваті. — Хто отсе кличе мене? Хто знав наперед про мою недолю і хто заздальгідь загартував у мені цвіт своєї сили? Чи се ви, рідні мамо мої? Чомуж ви лишили мене у світі таким недолітним та не-свідомим? Чому покинули мене на поталу сирітської долі, як поломану тріску на море? Мамо! Чи се ви?... Як що справді се ви, то покладіть хоч тепер добру руку на мої слабкі крила, щоб я не впав у світ підлоти та лукавства.

Але від землі ніхто не відізвав ся на його діточе розмріяння. Тільки... довкола самого орла світ притьмарив ся сумерком жалю і знемоги. Як іноді впаде у здорове око зеренце гризкого порошу і за-порошить його гей би горячим приском, що аж гірко та трудно на світ подивитись, так орел тільки на силу глянув з гори зболілими очима.

На землю стелив ся смуток довгою тінню, як бува над заходом сонця стелить ся довга тїнь під хрестом. З трудом вдивляв ся орел заплаканими очима в рїдну далечїнь... Чиясь тїнь лягла справді у далині під високим хрестом, що виростав по середині долини смерти. Під ним... примарна поява жінки-страдальниці — велика мати скорблящих синів ломила спрацьовані руки: зложивши худі пальці перед світом вишньої Ясности, вона у глибокій покорі посилала в гору проміні ясної молитви.

— За тебе молю ся — кликала серед глибокої тишини. — За тебе я вік у недолі скоротала. Ти у мене тепер наймолодший, ти мені найрїднїйший, за тебе я прошу, нещасний орле!

Линуло недосказане слово у розсвітлені простори і вимолювало завершенне великої переміни.

Орел завернув на леті кількома великими колесами, замлнкував і стрїпав ся, неначе скидав з себе несвоє пірє... Тоді остання кришка болем накіпілої памяти затроїла орлину кров. Пропучила ся давнена боляка і на землю посипали ся останки голубиного піря, зліплені згїрколю та запеклою кровю.

Мовчаливі співаки заплескали зараз в долонї.

— Ми так і знали! — закликали згїрдно гуртом, гадаючи, що він зовсім розпадаєть ся, як штучно підроблений орел з крихкого воску.

Здрїгнув ся останнім судорогом голубиного

серця і з його грудий упав на долину смерти захований невидимо кінчик тернини, що за ціле життя голубове вбивався гострою колючкою глибоко-глибоко в його серце, затроював безконечним смутком і крилам не давав змоги високо літати. А зерно такої тернини насівалося само з себе по всіх полях нещасної батьківщини і як густий пирий корінилося сподом в землі, розкинене скрізь по широкій долині.

Тоді закликав голос святого Дорадника:

— Відлети від тупої черні ще висше на сяжень, а затроєні стріли не зможуть допасти тебе.

Орел підлетів ще висше на сяжень і тоді... затроєні стріли не могли досягнути його.

І знов заяснів над його головою сніп божого світла, що всю небесну гору обкинуло дивною красою. Від тої краси падали у низ цвіти захвату й любови у радісному відблиску тривожного дрявання. Так іноді на небесних полях мигтять тривожним сяйвом безсмертні зорі, розкриваючи перед очима утомлених людей ясні шляхи у безмежну синяву святих океанів.

Орел почув з гори голос Невидимого:

— Від голубиної покірливости і від орлиної буйности і від смутком затроєної пісні, що тихонько гомонить над колискою, родишся огненна сила народної невмиручости, калічений та оклеветуваний, український Прометею! Сходиш на землю

вочоловіченим птахом, тихим але жилавим, що з далека подобав на маленьку мушку або дитину у сповитку, але душею уміє літати та ширяти у недосяжних просторах як бистрий орел. Гаразд тобі, молоденький вірле! Тобі отся долина, щоб ти у ній жив і вростав ся. Розживай ся в розумі і правді і хозяйнуй на своєму полі в добрі та в радості та в силі. Невсипущою працею пошукай собі долі у світі та дозрівай у соняшному теплі як повний колос, а в надхмарних просторах обновляй свої крила!

— Не довго, не довго! — скреготали у своїм гнізді ті, що хотіли закрякати. — Коли не затроїть його наш сміх, то убе підступна зрада його найблизших приятелів — його внутрішня безвартність і безхарактерність.

Та не в пору упало занадто сміливе слово.

В сю хвилю небесний Воротар, як сумлінний контроль всякого звука і тіни, що входить ворітьми, нишком примкнув відхилені ворота, щоби скрегіт не дійшов від землі до кремінних теремів на небі. Тільки від людської жовчі, як від випару з баговинного намулу, споконвічне сонце затягло ся каламутною мракою і крізь хмарний серпанок кинуло на небо й на землю гостру їдь жовтого світла. І було так, немов би у цілій вселенній починало ся завмиранне животворної сили..

Але на порозі своєї світлиці станув старень-

кий Сівач тихомирної доброти, повів довкруги благаючими очима і простер добротворящі руки понад чистою красою царства неповинних душ. З його уст поплила по небі тихим шепотом свята молитва. Полетіло таємне слово праведної просьби і, як легіт найкрасшої весни, заколисало квіти в небесному городі. Розхвилювали ся великі галузи, високі бадиллини і повні оцвітини — раз і другий і третій. Тоді найбільший цвіт білої лелії струснув з глибини серця — велику каплю роси. Була така велика як летюча звізда і така ясна як небесний самоцвіт і така чиста як сльоза Херувима. Упала на пожовкле сонце і здіймила з нього гостру їд зависного світла. Жовте пятно зійшло з соняшного круга, як полуда з людських очий, а праведна ясність знов виплила на небо і хвилями веселих красок облила густі лави людий у замавних шапках.

— Слава білому орлови! — залунали однодушнійше хори з землі і приглушили скрегіт тих, що саме тоді хотіли закракати голосом хижацького стада,

— Хвала тобі, сивий орле широкої України!
Слава тобі, наш соколе ясний!

— — — — —

Коли зачув спів, злопотів літавками на знак подяки і став кружити понад море голов, а під його крилами зараз почали гуртувати ся пишні Гуцулики, горді молодці-стрільчики у писаних ко-

жушках, з далекострілими крісами, з гострими топірцями.

Зібрали ся всі разом — всі сімнайцять сотень. Взяли на сталеві топірці голубине тіло, задимлене в курній хаті, позмітали в таборі пірє, постирали запеклу кров і пішли копати велику яму. Викопали її ген-ген поза межами Дикого Поля у тім місци, де два білі ангелики кинули у безвісти тернову колючку. Там зсипали решту зметеного піря і весело та погідно, як годить ся буйним лицарям, справили похорони нещасному голубови.

— Що мусіло згинути, те згинуло; а що вже не живє, те треба сховати глибоко в землі, щоби радісного життя не троїло — дороги до Ясної Волі не заступало.

Так говорили жваві молодці і робили своє діло легко та справно. А був між ними якийсь невеликий панич і він на сю оказию сказав до них палке слово. Тоді сотні гордих легінїв з далекострілими крісами помянули Михайла Семилїтка та Івана Богуна, а дехто ще й Олексу Довбуша, стукнули топірцями і... стоячи над ямою заспівали однодушно пісню життя. Після сього гробарі взяли тіло покійника, що дістали в дарі від старої та смутком затривної громади, зложили в темну яму і прикрили сирою землею. Викопалиж її вони самі, зі своєї спонуки, бо першим ділом у них від часу, як стрілецькими сотнями зібрали ся на рідних го-

рах, були — похорони перержавілої минувшини. Ховали поранене, покервавлене та сточене серце зівялого голуба і вірили твердо та глибоко, що з такого серця вже не відновить ся буйне життя. Тому й не жалували... відломаної галузки на широкій та розкішній деревині.

Орел дивив ся з гори спокійно на похорони своєї молодости, а скоро сімнайцять сотень молодих грудий скінчили співати пісню на запечатанне гробу, тоді він злопотів крилами і закликав як проворний та сміливий отаман:

— За мною! На гори, на верхи, на скали!

— — — — —
 Де не взяла ся ненька старенька, козацькая матусенька безталанна, що від Дикого Поля — як з над синього моря осиротіла чайка-скиглунка — поміж буйними легінями потрачених синів шукати-виглядати приходила; на могилі стояла, руки заломила — плакала, ридала, голосила:

— Благословенний будь у Господа, мій добрий, хоч нерідний, сину... орле наш сивий, соколе ясний — отамане славний та красний!... Літай, ширяй і слави добувай!... Тількиж ти, синочку, не сїдай за низку на нашу землю, щоб тобі лукаві збитошники буйних крильців не прикоротили, не зломали; щоб не закловало тобі бистрих очий погане та хижацьке гайвороннє; щоби твоє орлине серце не поголубіло, землею-пиллом не припало, орлиної

снаги не втратило; щоб у низенькому воробячому підлітанні не присіло, не змаліло, — щоби жар у ньому не погасав, не спопелів до разу...

Втирала рукавом сплakanі очі, а як згадала потрачених синів, то — як з над синього моря осиротіла чайка-скиглунка — голосила так буйно та пишно, аж дерева в лісі перестали на хвилю шуміти. А вона казала:

— Та не дивуйся мамі старенькій, що тебе як маленького навчаю, ой бож я тебе молод-молодого та як сина рідненького маю.

Орел сів на безлиственному корчику калини дивився в добрячі очі старенької жінки.

— Чи се мати воркує, чи зазуленька кує — в нерозвитому гаю-лісочку нову долю віщує?... Ой промов же, промов, моя рідна доленько-нене, одно словечко любе-пещене, най я ще раз почую, заки в гору полечу, слабі крильці знівечу, жаль сердешний-крівавий, ясний вік молодецький, по широкому світу, по каміню твердому без позначки розкину-розмечу.

Стариця взяла його як дитину в долоні і почала говорити довго та широко, так неначе степова річка пливе ссливою течвою поміж розмоклими берегами:

— Дармо ти, орлоньку сизий, маминого слова у мене питаєш-благаєш. бож ти мого ні свого сирітства не вбачаєш тай не знаєш... Я у степо-

вому царстві-государстві бездітною чайкою літала-ридала, в нерозкаянних гріхах, в неприкаянних удовиних сльозах пропадала-завмирала, крізь сон світу виглядала-вижидала, чи Січова трубка не грає, чи найменший внук Богданів на коника не сідає. Ось так я з над синього моря аж у твої зелені та розкішні гори прибудую степовою зайшла-зблудила, по дикому полі як причинна ходила, квітки-сльози по дорозі губила-стелила, малі діти у колісці сумними піснями журила-лякала, молоденьку радість у душі розбитій вбивала, як молоду кропиву в городі косила-стинала. А як прийшла у нещасну долину, від тоді вже... сама я не знаю, мій сину, чи плакати, чи радіти?... Бою ся, мій орле, щоб на твоїх поранених нивах від гіркої зневаги та від кривди тяжкої ой!... та не збожеволіти... Бо ні явори ні верби у вас так чарівно не шепочуть з вітрами, як у наших старосвітських піснях, було, люди співають без тями, але... скриплять вони як колесо в возі, гей!... на дикому полі, при кирниці, при дорозі... Дармо я світами блукала, вік нещасний на шляхах далеких тратила-марнувала, трути в серце собі насівала. Обое ми, як бачу, сироти безрадісні та бідні, беззахистні, безпомощні, безрідні... Виджу, як марнуєть ся серед дикого поля гірка та лукава на! а доля-неволя гей! в рабстві-нелюдстві, у сирітстві, у безправстві...! Ой коби то, коби, не пропасти та від того жалю-отрути, коби було мені

не бачити, не чути — коби жаль тяжкий-тяженький приспати, придавнити, призабути...! Може би ще ожила молода моя сила, можеб наша доленька ясна як квітонька в лузі зраділа-зацвила! Та ще наші шляхи не позаростали тернами на віки, ще я тебе не покину саміського у світ без опіки! Поєднаю ся з вами, Січовими Орлами, може добра славонька піjde між люди, лекше мому серденьку буде... Полетиж, мій сину, у щасливу годину, на велику розправу, многолюдну, криваву. Простри буйні крильці, розвини, порівнай, побори лихих вороженьків, порани, постріляй, розкинь Богданову могилу, розкуй нашу славу і силу!...

— — — — —

Здавало ся йому, що слухає довгої думи з колишнього козацького світа. Вянув і таяв як віск у душній хаті і почував, що журливе лебедінне змулило у ньому серце орлине ніби стареча пересторога. Проти волі нагадала ся неповинна смерть голуба, про яку стариця може й не чула, ідучи непротоптаними стежками по дикому полі. Хоч і тяжко заболіла його ся згадка, але пошанував довголітний біль та журбу старенької мамі-мандрівниці і... на своє горе не пожалував ся перед нею ні єдиним голубиним словом. У твердій кузні життя голуб відучив ся плакати і жалувати ся, а з переміною в орла мала покінчити ся у нього болюча пам'ять про давнину... Він тільки кинув би-

стрим оком по широкому просторі в низу і знов почув, що світ такий великий і твердий і сильний, а він у ньому такий дрібний та молоденький, німий та безрадний. І тоді знов побачив з верхів гори, як простягла ся в низу широка долина, звідки цілі сотні невидимо похованих шершенів лукаво жалили колись його голубине серце. А він летить повний захвату і віри, але чує, що от-от утратить своє ім'я в долині, як не від кулі, то від жала або від слини. Так, кажуть, родить ся нова весна дрібних птахів...! Таж отсе в долині... чи не його рідний край? Видніють з далека входові двері, помальовані трьома красками, між якими нема що правда його рідної барви..., не признали, видко, малярі, бо голуби, мовляв, залітають не дверми, а стропом у стрісі. Але цить! Що се...? Чи голубка заводить на збуреному гнізді, чи мати за сином голосить, чи вітер в долині виє понад бузиною, що сама видосла на безславному цвинтарищі замість хреста?

Дивить ся і довго не пізнає...

— Ах! Таж се ваш гріб, нещасний господарю, Іване!

Потемніло в очах як від пострілу в саме серце. Упав комість головою і підкошений та запоморочений ледви затримав ся зболілими крилами на безлиственному дереві, на якому гойдав ся останок зачіпленого мотузка.

Так... се його рідний край..., такий далекий від нього, аж тяжко було пізнати з гори.

Розглядаєть ся, прислухуєть ся...

Так!... Онде понад водами посхиляли ся сумно безлисті явори та верби, а несамовитий вихор гуляє на розхідних шляхах та у дострою дикої хуртовини то гудить то виє окаянну веснянку. Здаєть ся, се по високих зводех на чортових греблях в опівнічну годину біжить у бісноватому розгоні сім сот сполоханих коний. Гойдають ся на вітрі петлі з готовими ключками, скриплять галузи і серед чііхсь грубих проклонів чути зневагу рідного слова...

Але... чомуж він сього не завважив давнійше? Ні, ні! Він не вірить! Се тільки привиділо ся і причуло ся... Такого не було ніколи й не могло бути, бо... сухі гилі не пригожі навіть для безвихідно лихих виродів.

Ну..., але се! Як жеж і чому так? Та чи не було красшого місця на цвинтар як рів при дорозі?

Підвів ся і полетів у чагарник, відщибнув дві тернові галузки і посадив два жилаві перехрестя в тіни пустої та непочесної бузики.

Припав до тернинки опущеними крилами.

— Благословіть, добрий Дідусю, отсі дві тернові галузки: най приймають ся і виростають і зацвітуть з весною білим цвітом. Най діти отсеї долини читають дивне письмо, складане хрестиками з тернового прутя, най згадують не тільки тих, що полягли з мечем в руці, але і тих у рові, що над ними й по смерті виростає хрестом з серця тернина, так як росла весь час перед їхніми очима за ціле злиденне життє, заки насильно вкоротив його мотуз на онтім скрипливім дереві.

Сказав і задумав ся на хвилю, неначе сон зморив його. І нараз почув, що довкола нього творить ся щось таке колишне та знане, як коли би повернув отсе недавний та сумний його діточий вік, що не мав ніколи своєї весни. Маленька Марта торкає пальчиком йому поперед самі очи і кличе вистрашеним голосом: „Нанашко, а він жеж таки на правду сліпий!“ Але нанашка заспокоюють: „Ні, дитино. Він тільки скалічив собі очи на терне. Але цить, цить! Може він іще прозріє, скоро тернина зацвита — прозріє від сонця — прозріє! У ньогож очи як грань. Чи оден уже осліп, а потім провидів. Буваєж таке з людьми, буває, а найбільше на передновок“. — — Мартин голосок так солодко заскоботав орлине серце, аж очи гірко запекли. Може він ними зовсім не видить? „Дідусю! Що се? Та не вжеж я знову поколов собі очи на терне? Дідусю!“... Але ніхто не відзиваєть ся, тільки очи ще дужше печуть, неначе біль підступає до серця... Аж по хвилі зробило ся лекше... „Хто би там памятав діточі пригоди?“... Привиділи ся тернові хрести, що зацвили при дорогах молочним цвітом скрізь по долині так рісно та буйно та ярко, аж бжолі злітають ся. „Гей, гей! Якаж бо та тернина рідна, а яка гарна, аж за очи хапає!...“

Прикладав цвіт до лиця і роскошуючи з ясної барви сплакував разом зі слізми пекучий біль з очий. Сонний туман почав рідшати перед очима. Вертала якась яснійша свідомість — приходила погода, спокій і забуттє...

Протер очи і побачивши з близка закрівавлену тернову колючку присмирнів як голуб.

Так!.. От де він опинив ся..., аж у Вільховім

Ярі, недалеко від рідної хати. Аж тепер добре бачить. Отся розкішна долина сеж на правду... його рідна батьківщина, убоге гніздо тихих голубів. Он там його задуманий батько пильнує чужого добра у скарбовім лісі та ходячи полянками покурює люльку, щоби комарі не кусали. А там... витоптана стежка, куди, було, мати ходила, ще й до сього часу не заросла травою. Біля сирітської хати снуєть ся, як слабка билина, замучена жіночою долею молодиця: одну дитинку годує висохлими грудьми, а двоє старшеньких водить за ручки та навчає: кривди не памятати — своє лихо забути — службу вірно відбути... Давно вже те було, ще... заки став він окриленим голубом. Діточий вік вже тільки легким сном перелітає в памяти, але деякі слова нагадують ся зовсім ясно та певно... „Так, дитино, так,... заплати людям хлібом за камінь. Заплати їм, бо так годить ся, так Господь велить робити, моя дитино кохана та нещасна...“ Він чує по нинішній день, як мати крізь сльози проказувала тверді слова і... з ними він потім пішов у світ. Супроти маминої науки він не схибив і... знає певно, що й не схибить ніколи, навіть коли би доля іще гіркійшими переживаннями стала його чесність. Аджеж... таку голубину науку навівала від віків праведній жінці ся рідна долина, сердешна та затишна, хоча сумна та нещасна споконвіку — шептали отсі широкополі лани з дорідним збіжем і пустирі з корчами тернини.

„Благословиж мене на праведне діло, моя убога земелько пишна, краю робочих бжіл та їдких шершенів. Ну тай... люблюж я тебе горячо та глибоко, дарма що ти така тяжко покалічена.

Люблю тебе, бо ти моя тай годі — люблю, бо ти нещасна. Твоя недоля напхнула мені живі чари степового зілля-смутку і сих довічних скарбів я не покину і не забуду і не проміню ніколи, ніколи...!

„Витаю вас, мамо, з орлиного світа крізь далекі поля мого круглого сирітства, крізь високі гори гіркого смутку, крізь дрібонькі очка святої та тихої радості. Не жаль мені, мамо, голубиною піря, але жаль мені, що голубина служба мотає мені крила і я всеж таки у ряди-годи почуваю себе тільки голубом, що в німому та тихому смутку випиває свою кров з білих грудий. Коли би не спутані крила,... гей-гей!..., а тоб... я свою силу з вітрами порівнав, гордий Бескид розніс би, розгоном об сонце завадив, а думку хмарами окрилив. Та годі! Бувайте здорові, мої мамо нещасні, у своїй сирітській хатині-землянці, а як буде хтонебудь питати за мною, де я подів ся та чому хати не пильную, то скажіть, що я на війні Нашому Старенькому Цісареві служу“.

Минула хвилина забуття як легіт діточих літ. В орлиному оці заблисла сльоза журливого голуба.

— Що се зі мною?... Де я?... і чого я тут?

Зірвав ся і злетів у гору, кинувши останню сльозу на терновий хрест, що над господарем Іваном. І вдивляючи ся з гори у пропащу картину із світа злиденної минувшини, повернув ся лицем до старенької матери-жалібниці, що із землі славних гетьманів, як біла снасть осиротілої голубки, блудом зайшла аж у його рідні, зеленим вітцем та задуманим смутком, скрилені гори,... і як розпещена дитина промовив з тиха, неначе співанку сумну проспівав :

— Ой промов же, промов, моя рідна голубонько-нене, ще одно слово спровола, ой та щоб мене молод-молодого менше одна стрілка вколола.

А вона піднесла в гору вітхнені очі і благословила на далеку та непевну дорогу:

— Дай тобі, Боженьку, сили й розгону, щоб ти як безсмертний дух та як Господня роса літав понад рідними горами й долинами та понад бистрими водами — понад лугами і полями, та понад рідними степами!... Літай і ширяй, волю-світ здобувай, щоби твоя орлина слава по цілому світу залунала, щоб тебе Велика Мати та як доброго сина рідньогого привитала. Але... бережи себе, щоби світ на тебе сильця не заставив, буйної сили не збавив! Щоб тобі, мій сину, пустий гаразд у світї не повидїв ся, щоб ти коло білої голубки не засидїв ся; щоб тебе орлиця сиза не принадила, щоб тобі пещена ласка не завадила! Щоб ти у журбі буденній не занидїв, щоб талант твій не заржавїв, не заснидїв. Щоб ти скарбїв Богданових не прогавив, щоби серця у Ненечки не скервавив! Бо чи мало Україна своїх орлів бистрих по світу послала, а ще більше та на своїх орлів нарікала, плакала -- ридала — проклинала, гіренькими слїзеньками своє серце розривала — —

Грянув вистріл з сімнайцятьох сотень скорострілих крісів — розкотив ся громом по лісі і заглушив сумне голосінне старенької жінки-голубки.

А тоді вона зложила руки перед лицем Царя вселенної і старечими устами почала сердешна казати свою останню сповідь:

— Вислухай, Владико, моє зівяле завіщаннє:...

Відпусти з цього світа немічну матір-старицю, щоби предківські гріхи не падали каменем на грядущі сумління. Не буде мене старої на світі, то й не буде смутку в Родині, а буде молодо мати, весела як сонішна днина, буде вільна та легка як ластівка гожа, а недосяжна та бистра як орлиця на скалах. Бо... не від тіла я і не від крові, а від покровавленого сумління — я... снасть, я... тїнь, що над живими могилами плаче, — я... жалібна скарга, я... пісня журна, я... чайка-скиглунка, я... спокутниця-змора! Я — мати великих століть. Не блукати мені по світі, а зійти людям з очий і слід за собою чорними квітками засадити, глибоким руслом відмежити, чорною кровю позначити... Яко-гож гостинця хочеш ще більше від мене, наша ненаситна доле?... Хочу відійти, щоби переді мною темна ніч не запала на віки. Хочу відійти, щоби поза моїми стежками чорне поле побіліло і скоро велика весна його нагрів, хочу, щоб на ньому стало біле зілля сходити! Тоді я собі з тиха білою чайкою за хмари полечу, води у хмарі наплюся і з хмарою скорбних сліз понад сині гори сумною хмарою розійду ся...

Так я хочу сама позводити піврані кінці до купи, щоб за не-свої провини внуки й правнуки не карались. Най моя спокута розвієть ся понад он-тими хрестами як пожовкле листє по полі, най заберу з собою сліди рабства і злиднів, весь біль і жаль і кривду, і най дітям синів моїх лишу доленьку ясну, весноньку красну.

Радаб я була дожити великої хвилі, коли мої діти-соколи перестануть бути наймитами на своїй землі. Та годі! Дожила великої сівби, та не маю

сили, діждати ще й великих жнив. Гей!... Нажила ся я не нажила, головоньку снігом побілила — набідила ся, підтоптала ся. Хтож мої убогі коло-сочки з білої нивки здорові позбирає, в коморі на нове насінне для молодої матери-газдині доховає? Не можуж я моїх правнуків славних без газдів-ського віна та без матиного слова пускати на танець кривавий! Мушу сама бідити, блудом по полі ходити, стежками смутки стелити, доки не обновлю ся душою як озиме жито з весною.

Деж ти діваєш ся, Доню моя гарна та пишна, нової України ясна Орлице? У котрій хатині до-зріває твоя доленька красна? Виджу як радісна будуччина застигла невянуцим цвітом на твоїх бистрих очах. Ти, моя пташко, на рідних степах бездітною чайкою не скигліла і у скарбовім лісі у самітній хаті страдальницею не зросла, то певно будеш знати, як своїм синам міцними крилами ліпшу доленьку захистити. Заступиж мене, поратуй мене, обнови мене! Щасливі най будуть твої пи-сані Стрільчики, як зможуть тільки рідній матері служити. Най відшукають тебе у кривавих герцях на дикому полі, а на ворожих кістках най нову та ясну світлицю для тебе збудують, доброю сла-вою та здоровим хлібом погодують, а тоді ти при-горни їх і захисти, щоб не відкинули ся від тебе та не відчужили ся. Виджу неначе крізь сон, що на межі від дикого поля, у чепурненькій хатці-палатці, там спить твоя доля щаслива. Ти в неволі літ не змарнувала, а в радісних сльозах у ніч свя-того Миротворця білою квіткою скаменіла, тож не буде тобі на білому світі ні покути ні знемоги. Поклін тобі, Обновлена та Невмируща — благо-

словлю тебе на щастє, на славу! Прийде твоя велика хвиля як день по довгій ночі і ти прокинешся з камінного сну і тоді розцвітуться перед тобою всі білі дороги, як сади і луки перед царством весни. І стане добра доля для твоїх дітей ясним зїллем процвітати, білим зерном стежки посипати, на велике жниво закликати. Тоді і я з над хмари погляну, за дітьми плакати перестану. Та доки ти не відкликнешся з ясної світлиці-палати, мушу я нещасна жити-горювати, щоби свої орлята-голубята сиротами у світ не пускати. Заступиж, моя Доню, свою знеможену матір, стару бабусю безсилу і випроси в Бога красшої долі для себе, ніж та, що я мала у світі.

Благослови, Небесний Керманичу, отсих Січових Орлів, що летять клювати червоне птацтво. Благослови їх доброю славою, щастєм, здоровлєм. Благослови їх в добрі і силі, бо вони самі зірвалися до лету, щоб за рідні гори чесну кров пролити, а старенькій Матері білий вінець з великих обжинків принести. Благослови їхні гори зелені та сині верхи, білу доріжку і круту стежечку. Зішли їм тепле полїттє, сонце і росу, дощик-погоду, а на зеленому лузі зрости буйні трави для волів у плузі. Благослови, Владико, мою земельку рідну-нещасну, щоб у тихих селах біленька хата й доленька людська зацвила ясним щастєм-спокоєм.

Благослови отсе мужиче хлопя-сиротя, щоби зростало в розумі і силі. Най воно звине золоте гніздо на кремінних скалах України і най з того гнізда виведуться тугі полки бистрих орлят, най вийде й розумний отаман, що буде мати ласку у Бога і щастє в людий та принесе своїй Матері-

Орлиці на великі обжинки золотий вінець. Поблагослови, Всесильний, велику хвилю та її золоті жнива!

А мене стару забори з сього світа, бо вже я своє віджила, як калина в лузі відцвила. Най я гріх рабський сама у кривавих сльозах сполочу, тяжкою журбою, прокляттям предвічним України не морочу. Най пропаду як тїнь і як пісня загину, білою пташкою над хмари полину. Або... най мохом поросту, камінним цвітом зацвиту, дармо очий не видивляю..., не вижидаю, живого серця не збавляю!...

Сповідь вичерпувала її сили. Знемогла ся і схилила ся як стебелина в посуху. Хвиля якогось доброго забуття. ...Нараз чуває, що якась дивна ясність упала на неї: відбирає утому, впоєє радість, здіймає дії свідомости тягар століть. Якесь миле визволеннє. ...Проречистими устами хтось проголосив над нею дивні слова полекші: „Нині отпущаєши рабу Твою, Владико, по глаголу Твоєму со миром“.

Прокинула ся — розглядаєть ся довкола, пригадує собі терпку дійсність: рада би знов запасти в нестяму, або чесно зійти з сього світа, та нема молодшої матери, що заступилаб її на сїм світі у важкім житю.

Поплили слова у сині царини світа і прибукали ся до воріт зависної долі: вимолили у неї дрібку доброї надії та прочистили каламутний овид. Згодом прояснило ся небо та вибілило чорну тїнь, що лавою безнадійного смутку з давна нависала над нещасною долиною. Спровола розпливало ся

над гордим Бескидом хмарне мраксвинне, що важким рядом грижі та зневіри сповивало довкруги мовчазні верхи. А славні велитень-гори прокидалися від безтямної журби, стрясали зеленими гривами і півсонно розмріяні знов потопали у розкішній задумі та величній красі.

Над головою орла замаяв покров матеріної молитви і заяснів небесний світильник Божої опіки та ласки.

Заграла тричі Січова трубка крилато та зично, аж високий зов відбився на горах.

Понад морем крицею закованих голів та опанцирених грудий простер дужі крила сивий орел і глянув з висока на горді скали в Бескиді. Почули зловіщий шум червоні птахи, що збиралися класти собі гнізда на верхах гір, і боязко оглянулися довкола. Колиж побачили високо над собою грізні очі Січового Голуба-Отамана, що орлиним летом ніс у грудях невмирущий дух Гуцульського Стрілецтва, почали нишком злітати з гордих скал та завертати на свої холодні багна у північні селища.

Над долиною смерти зараз почало сходити сонце ярого життя. По білому снігу на верхах Бескида прокинулися червоні квітки з крові ворогів України, забілили рідні стежки по горах, зашуміли ріки, розцвилися зелені полонини.

* * *

А старесенька мати-голубка почала втирати заплакані очі і доживала надірваного віку в півсонному вижиданні, Відцвилими очима стежила за своїми синами-орлами і як віруюча невіста перед ясним видінням на образі каменіла у тихому спо-

діванні. Ждала собі вінця з кривавого жнива, а сама..., як струя вітру в розломах темних гір, то у гору росла, то до землі припадала,... крізь хуртовину пробоем ішла, слід прокляття змивала, гіркі сльози втирала...

— Ох! Стара я, стара тай немічна — почала голосити.

Але стала наслухувати і неначе нова сила вступила в її вичерпаний організм.

Здалека ішла нова хуртовина. То як зачарована сніговиця, то знов як коли по бурі-хмароломі розгуляєть ся річка-дикунка. Забирала мости, ломила білі дороги, виривала каміне і скидала у низ; ровами та прірвами у горах, та вирвами на дорогах несла мостові пороги та котила каміне аж під високий хрест на роздорожу від дикого поля.

Стариця чула, що йде руїна понад її старечою головою. Микала волос з голови і щось плела, неначе би вязала камінь до каменя.

Визбирювала на купу що трівкійший кремінь, приглядала ся йому, неначе би пізнавала на ньому сліди крови своїх синів, вставала навпроцки на весь свій ріст і не то віщим не то збожеволілим голосом кликала на села, що як бачило ся її, потопали у глибокому сні: з отсього каменя мої внуки збудують твердий гостинець на своїх рідних горах і ніяка вража сила не зрушить його! Мами! Будіть своїх синів, Пора починати будову!

Дехто вже від давних літ знав її голос, иньші навчили ся слухати щойно не так давно. Незабаром загоріли ся світельця у маленьких шибях в селі при дорозі. Хтось вийшов з хати.

— Якжеж? У вас завсе ще ніч, та ніч? гей!

Розглянув ся: далеко гуділа гармата, а на горах кликала голосно Січова трубка. Ішла хуртовина горами, та долами. Червоні птахи покидали цілими стадами українські села. Перед ними ставали високі стовпи пожежі і далекою луною багрили сіре небо. А в погоню за кривавою луною щось гуділо та вило, що аж гори дріжали, несло смерть і загладу паліям.

Старенька надслухала і зрозуміла, що се свої проганяють чужих, а вони нищать за собою мости і дороги. Приклала долоню до чола і з усеї сили закликала:

„Гуцульська Січ іде!“

Але старече зусилле вийшло з грудий неначе зломане. Голос мов би завяз у горлі і пропав у найблизшій крутіжї хуртовини та недолетів навіть до найблизшої хати. Той, що на перший поклик стариці вийшов був на дорогу, вернув у хату, а незабаром погасли світелця по хатах при дорозі.

Старусі потемніло в очах. Закликала ще раз, та ні оден каганець не заблимав у вікні, а її голос у друге бовтнув у безрадній тривозі та пропав у темряві тихо і безслідно, як камінь під водою кинений горіверх на глибоке плесо.

З безтями збудила старицю старо-вітська пісня, що долітала сміливо від низин та від долішних сіл:

Ой у рідному краю та на дикому полі
Сонце чеше проміннем галузки на тернині;
Сіє вітер рій цвіту по широкому світу,
Засипає насіннем всі поля по долинні.

Аж веде стара мати легінів з топорами
Гей! у світ у далекий, на велику розправу:

„Діти! Час вам почати в полі терне рубати
„Порубайтеж з коріннем на пожиток, на славу“.

Вже з тернини на полі і стирти погоріли...

Оре плуг, що аж скиби стали гірко ридати.

„Ой не жалуйте терня — надійтесь красшого зерна...

„Прийде мати старенька лан у вас дожинати.

Старуга не знала, що діяти з радості.

— Ах! значить: і там вже не сплять!

Зібрала всю силу і хотіла кликнути на громаду в низу, що треба й там як найскорше направити зірваний гостинець. Але глянула наперед себе і побачила, що на розірваних дорогах в низу і повисше вже кипить завзята робота: горить смола в казанах, майстри обтісують, та примірюють камінь до каменя, поливають, та глядять.

Стариця станула й собі до роботи разом з громадою, тішила ся як дитина і... виглядала походу.

* * *

Аж затрубіла ближше трубка за горою. Зараз і той, що направляв деревляний міст і той, що мурував гостинець — покинули роботу, та збігли вниз, на ту дорогу куди переходило славне Стрілецтво. Але... чомуж їх так мало? З сімнайцятьох сотень забракло вже неодного!..

Боже! Чомуж так вчасно?

Якась тривога заболіла стару матір. Заламала руки і дивила ся у слід як переходили...

От-от вже й перейшли, здаєть ся так тихо як ходили у себе дома знаними пляями.

А за ними... гей, гей! а за ними слідом, як осінь за літом, та як тінь за світлом... тягнеть ся

сумна пісня про журавлів, що не мають сили перелетіти моря.

Слухає стариця: відгомін пісні засмутив до решти сині гори: оповили ся сивими хмарами і заплакали Стрільцям на дорогу: та не пора вертати ся! Гаразд громадо! Гаразд і вам рідні гори, та не плачте нам на дорогу. Пропало! Буде добре, чи буде зле — Бог оден того знає...

Задумала ся старенька мати тяжко-глибоко:
— Що діяти? що чинити? Боже! Чомуж оно так? Чому вже й там, у тих Завзятців так вчасно назбирало ся, так багато смутку в буйній душі. Деж у них творча сила, що не розжене того смутку, як вітер хмару розганяє?...

Журила ся і ниділа.

Від ранку до пізної ночі, день за днем, вл-жадала якоїсь дивної новини і.. нишком та несміливо, з острахом сама перед собою, надіяла ся обнови своєї запропащеної сили. Кривавий час раз-по-разу щербив її надломану дорогу і білів до решти сивий волос, а вона... заєдно ждала і ждала.

Відень, 1914.

КОНЕЦЬ.

2002

519536

B 252

